

Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği (NDBÇ): Psikometrik Özellikler ve Teorik Ayrışabilirlik Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Negative Religious Coping Scale (NRCS): A Study on Psychometric Properties and Theoretical Distinctiveness

Süheyb OKUR

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Asst. Prof. Dr., Bayburt University, Faculty of Divinity, Department of Psychology of Religion

Bayburt, Türkiye

suheybokur@bayburt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0242-5921

Makale Bilgisi | Article Information

Geliş Tarihi | Received: 11. 01.2026

Kabul Tarihi | Accepted: 01.06.2026

Yayın Tarihi | Published: 15.06.2026

Atıf | Cite as

Okur, Süheyb. "Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği (NDBÇ): Psikometrik Özellikler ve Teorik Ayrışabilirlik Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Van İlahiyat Dergisi* 14/24 (Haziran 2026), 180-204.

<https://doi.org/10.54893/vanid.1861157>

Okur, Süheyb. "Negative Religious Coping Scale (NRCS): A Study on Psychometric Properties and Theoretical Distinctiveness". *Van Journal of Divinity* 14/24 (June 2026), 180-204.

<https://doi.org/10.54893/vanid.1861157>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği (NDBÇ): Psikometrik Özellikler ve Teorik Ayırışabilirlik Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, bireylerin travmatik yaşam olayları ve kötülük problemi karşısında Tanrı tasavvuru, kader inancı ve ilahi adalet algısı ekseninde yaşadıkları manevi gerilimleri ölçebilecek özgün bir araç geliştirmektir. Çalışma, güncel din psikolojisi literatüründe Koenig ve Carey tarafından sıklıkla eleştirilen 'ölçek kirlenmesi' sorunundan arındırılmış, geçerli ve güvenilir bir yapı sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda geliştirilen araç, manevi başa çıkma süreçlerini, 'huzur' veya 'iyimserlik' gibi psikolojik iyi oluş göstergeleriyle karıştırmadan saf bir teolojik ve bilişsel süreç olarak ölçmeyi amaçlamaktadır. Metodolojik bir desen çerçevesinde yürütülen çalışmanın verileri 2025-2026 akademik yılında ilahiyat fakültesinde öğrenim gören iki bağımsız öğrenci grubundan (AFA N=163; DFA N=291) toplanmıştır. Ölçek geliştirme sürecinin başında kapsam geçerliği çalışmaları Lawshe tekniği temel alınarak yürütülmüş, ardından Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sürecinde binişiklik farkı .10'un altında olan maddeler elenerek yapı sadeleştirilmiştir. Yapısal Eşitlik Modellemesine dayalı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) neticesinde "İçsel/Teolojik Çatışma" (bireyin Tanrı tasavvuru ve güvenine yönelik dikey bir kriz) ve "Dışsal/Adalet Sorgulaması" (bireyin kader, sistem ve sosyal adalete yönelik yatay bir mücadelesi) olmak üzere iki alt boyuttan ve 20 maddeden oluşan nihai form doğrulanmıştır. Elde edilen uyum iyiliği değerleri ($\chi^2/sd = 3.51$, CFI = .938, TLI = .930, RMSEA = .081, SRMR = .030) modelin verilerle kabul edilebilir düzeyde uyum sağladığını göstermiştir. Ölçeğin güvenirlik analizlerinde hem toplam puan ($\alpha = .976$) hem de alt boyutlar (İçsel $\alpha = .957$; Dışsal $\alpha = .961$) için mükemmel düzeyde iç tutarlılık katsayılarına ulaşılmıştır. Ayrıca ölçeğin, "Manevi Monachopsis Ölçeği" ile gösterdiği güçlü eşzamanlı geçerlik ($r = .734$), geliştirilen aracın sadece yüzeysel stresi değil, ontolojik kopuşu ve manevi yersizlik hissini de tespit edebildiğini kanıtlamaktadır. Bulgular, Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği'nin Türk kültürüne özgü adalet sorgulamalarını kapsayan, manevi süreçleri psikolojik sonuçlardan ayırıştırarak ölçeğin ve araştırmacılara tanılayıcı derinlik sunan, psikometrik açıdan güçlü bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Negatif Dinî Başa Çıkma, İçsel Çatışma, Dışsal Çatışma, Manevi Mücadele, Genç Yetişkinler.

Negative Religious Coping Scale (NRCS): A Study on Psychometric Properties and Theoretical Distinctiveness

Abstract

This study aimed to develop a valid and reliable measurement instrument designed to evaluate the spiritual tensions individuals experience regarding their conception of God, belief in destiny, and perception of divine justice. A primary objective was to create a tool free from the methodological flaw of "criterion contamination" (overlapping with mental health indicators), a critical issue frequently highlighted in recent literature. The development process of the 'Negative Religious Coping Scale' (NRCS) was conducted within a methodological framework using data collected from two independent study groups of university students enrolled in the faculty of theology during the 2025-2026 academic year (EFA N=163; CFA N=291). Exploratory Factor Analysis (EFA) reduced the initial item pool by eliminating cross-loading items, followed by Confirmatory Factor Analysis (CFA) to test construct validity. To optimize model fit and ensure theoretical parsimony, the final form was refined to 20 items and a two-factor structure: "Internal/Theological Conflict" (vertical struggle with God) and "External/Justice Questioning" (horizontal struggle with destiny/system). The obtained goodness-of-fit values ($\chi^2/df = 3.51$, CFI = .938, RMSEA = .081) indicated a satisfactory model fit, while the internal consistency reliability was exceptionally high (Cronbach's $\alpha > .96$). Furthermore, the scale demonstrated strong concurrent validity ($r = .734$) with the "Spiritual Monachopsis Scale," suggesting that the NRCS effectively captures not only stress but also ontological disconnection. These findings indicate that the NRCS is a psychometrically robust and methodologically distinct instrument for measuring negative religious coping processes in Turkish culture without confounding them with psychological outcomes.

Keywords: Negative Religious Coping, Internal Conflict, External Conflict, Spiritual Struggle, Young Adults.

Extended Abstract

Traumatic life events and crises inevitably cause cognitive and emotional tremors in individuals' lives. While religious coping often serves as a psychological anchor providing meaning during such times, recent literature suggests that religion is not always a sanctuary; it can also become a source of negative religious coping, characterized by deep internal conflicts and theological questioning. Although instruments like the RCOPE are widely used to measure this construct, recent methodological debates highlight a critical flaw known as measure contamination. This issue arises when items intended to measure spirituality inadvertently assess mental health indicators such as peace or optimism, thereby artificially inflating the statistical relationship between religiosity and well-being. Consequently, there is an urgent need for a valid instrument that evaluates spiritual tension as a pure theological and cognitive process without confounding it with psychological outcomes. This study aims to develop the Negative Religious Coping Scale (NRCS) to measure spiritual tensions related to the conception of God, belief in destiny, and perception of divine justice, specifically within the Turkish cultural context.

The study employed a methodological design based on a cross-sectional survey model, consisting of item pool generation, content validity, pilot application, and main application phases. The data were collected from two independent study groups of university students enrolled in the faculty of theology during the 2025-2026 academic year. In the pilot study phase, data were collected from 30 students to evaluate the clarity and understandability of the items. Subsequently, data for the Exploratory Factor Analysis (EFA) were collected from 163 students using the 41-item draft form. EFA was conducted to examine construct validity, using a strict criterion of excluding cross-loading items with a difference of less than .10. In the main study phase, data were collected from 291 participants, of whom 68.7% were female and 31.3% were male, to validate the structure. Confirmatory Factor Analysis (CFA) was performed using AMOS 24.0 to test the model fit. Throughout the process, content validity was ensured using Lawshe's technique, with items failing to meet the critical ratio threshold being removed.

The psychometric analysis yielded a robust and theoretically consistent structure. Following an initial pilot application with 30 participants to ensure item clarity, exploratory factor analysis (EFA) was conducted. During the EFA phase, 10 items were removed due to cross-loading or structural incompatibility, reducing the initial 41-item draft pool to 31. The KMO value of .954 and Bartlett's Test of Sphericity confirmed the suitability of the data for factor analysis. During the main application (CFA phase), an additional 11 items were removed to optimize model fit and theoretical parsimony, resulting in a final 20-item form. The final model confirmed a two-factor structure: Internal/Theological Conflict, which involves a vertical struggle with God, and External/Justice Questioning, which involves a horizontal struggle with destiny or the system. The obtained goodness-of-fit values indicated a satisfactory model fit with a chi-square to degrees of freedom ratio of 3.51, a CFI of .938, a TLI of .930, and an RMSEA of .081, while the SRMR value of .030 indicated a perfect fit. Internal consistency reliability was exceptionally high, with a Cronbach's alpha of .976 for the total scale, .957 for the Internal factor, and .961 for the External factor. Composite reliability values were also above .96.

The findings indicate that the NRCS is a valid and reliable instrument that effectively distinguishes between two distinct dimensions of negative religious coping. Furthermore, the scale demonstrated strong concurrent validity with the Spiritual Monachopsis Scale ($r = .734$), specifically between the Internal/Theological Conflict dimension and the Disconnection from the Divine sub-dimension of the criterion scale. This suggests that the NRCS effectively captures not only stress but also a deeper ontological disconnection and spiritual homelessness. Unlike traditional measures that often provide a general negative coping score, the NRCS offers diagnostic depth by identifying whether the conflict is rooted in a theological crisis of trust or a questioning of divine justice. A significant contribution of this study is the scale's ability to measure these constructs without criterion contamination, addressing the methodological warnings issued by Koenig and Carey. In conclusion, the NRCS fills a gap in the literature by providing a psychometrically sound tool for researchers and practitioners to analyze the specific nature of spiritual struggles in the Turkish context.

Giriş

İnsan yaşamının kaçınılmaz bir parçası olan travmatik yaşam olayları, kayıplar ve krizler; bireylerin bilişsel ve duygusal dünyasında ciddi sarsıntılara yol açmaktadır. Frankl'in vurguladığı üzere bu tür kriz dönemlerinde bireyin ruh sağlığını koruyabilmesi yaşadığı acıya rağmen bir 'anlam' bulabilme kapasitesine bağlıdır.¹ Bu bağlamda, literatürde 'kutsal olanla ilişkili bir anlam arayışı' olarak tanımlanan dinî başa çıkma, stres verici olaylar karşısında bireylere güçlü bir psikolojik dayanak ve yorumlama çerçevesi

¹ Viktor Emil Frankl, *Man's Search For Meaning* (U.S.A.: Washington Square Press, 1988), 104.

sunmaktadır.² Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar, dinin her zaman bir sığınak ve huzur kaynağı olmadığını aksine bazı durumlarda literatürde 'Dinî/Manevi Mücadele' kavramıyla yakından ilişkili olan ve 'Negatif Dinî Başa Çıkma' olarak kavramsallaştırılan derin içsel çatışmaların, hayal kırıklıklarının ve teolojik sorgulamaların kaynağına dönüşebileceğini ortaya koymaktadır.³

Literatürde bu durum, bireyin Tanrı ile ilişkisinde güvensizlik hissetmesi, inançsal şüpheler yaşaması veya dinî cemaat/otorite ile çatışması gibi gerilim alanlarını içeren çok boyutlu bir fenomen olarak ele alınmaktadır.⁴ Dua, tevekkül ve aktif dinî destek arayışı gibi stratejileri içeren pozitif dinî başa çıkma ise Ano ve Vasconcelles'in kapsamlı meta-analiz bulgularıyla da kanıtlandığı üzere psikolojik sağlık ve yaşam doyumu ile güçlü ve pozitif bir ilişki sergilemektedir.⁵ Buna karşın; Tanrı tarafından cezalandırıldığını düşünme, ilahi adaleti sorgulama ve dinî kurumlarla çatışma gibi süreçleri barındıran negatif dinî başa çıkma; bireyin manevi dünyasındaki bir kırılmayı temsil etmektedir.⁶ Özellikle Cheng ve Ying'in geniş kapsamlı meta-analiz bulguları ve Exline ve arkadaşlarının ölçek geliştirme çalışmaları; negatif dinî başa çıkmanın depresyon, anksiyete ve travmatik stres belirtileri ile olan ilişkisinin, pozitif başa çıkmanın sağladığı koruyucu etkiye kıyasla istatistiksel olarak çok daha güçlü, tutarlı ve yordayıcı olduğunu kanıtlamaktadır.⁷ Bu durum, negatif dinî başa çıkmanın bireyin yaşam kalitesi üzerinde 'toksik' bir etki yaratarak psikolojik uyumu bozduğunu gösteren ampirik verilerle de örtüşmektedir.⁸

Artan sekülerleşme eğilimleri ve bireyselleşen inanç biçimleri, genç yetişkinlerin geleneksel dinî açıklamalarla (örneğin 'kader' veya 'imtihan' söylemleriyle) tatmin olmasını ve yaşadıkları krizleri anlamlandırmasını giderek zorlaştırmaktadır. Güncel çalışmalar, bu tür varoluşsal krizlerin ve negatif dinî başa çıkma tepkilerinin rastgele ortaya çıkmadığına işaret etmektedir. Bilhassa Tanrı'yı uzak, cezalandırıcı veya korkutucu bir varlık olarak tasavvur eden bireylerde, yaşanan travmatik olaylar sonrasında manevi krizlerin ve psikolojik belirtilerin daha şiddetli yaşandığı yönünde veriler mevcuttur.⁹ Ek olarak, özellikle insan kaynaklı travmalara (adaletsizlik, şiddet vb.) maruz kalan bireylerin, Tanrı'nın adil olduğu inancının sarsılmasıyla birlikte ilahi adaleti sorgulama ve dinden uzaklaşma eğiliminde oldukları raporlanmaktadır.¹⁰ Yaşanan acılar karşısında dindarlığın koruyucu tampon işlevini yitirdiği bu teolojik zemin; bireylerin 'Neden ben?', 'Tanrı adilsen bu acı neden var?' veya 'Dualarım neden karşılıksız kalıyor?' gibi varoluşsal sorular sormasına ve inanç sistemlerine yönelik derin bir mücadeleye girmelerine zemin hazırlamaktadır.¹¹ Nitekim Pargament, Koenig ve Perez, geliştirdikleri RCOPE (*Religious Coping Scale*) ölçeğinde bu tür sorgulamaları 'Manevi Hoşnutsuzluk' ve 'Cezalandırıcı Tanrı' başlıkları altında, negatif dinî başa çıkmanın temel göstergeleri olarak tanımlamıştır.¹² Bu teorik çerçevenin Müslüman Türk kültüründeki yansımalarını inceleyen güncel ampirik araştırmalar da benzer şekilde; olumsuz ve cezalandırıcı Tanrı tasavvurunun

² Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping Theory, Research, Practice* (New York: Guilford Press, 1997), 32.

³ Kenneth Pargament vd., "The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping", *Religions* 2/1 (2011), 52.

⁴ Nick Stauner vd., "Religious and Spiritual Struggles as Concerns for Health and Well-Being", *Horizonte* 14/41 (2016), 48.

⁵ Gene G. Ano - Erin B. Vasconcelles, "Religious Coping and Psychological Adjustment to Stress: A Meta-Analysis", *Journal of Clinical Psychology* 61/4 (2005), 461.

⁶ Pargament vd., "The Brief RCOPE", 54.

⁷ Cecilia Cheng - Weijun Ying, "A Meta-Analytic Review of the Associations between Dimensions of Religious Coping and Psychological Symptoms during the First Wave of the COVID-19 Pandemic", *Frontiers in Psychiatry* 14 (2023), 8; Julie J. Exline vd., "The Religious and Spiritual Struggles Scale: Development and initial validation", *Psychology of Religion and Spirituality* 6/3 (2014), 215.

⁸ M. Slone vd., "Adverse Political Events and Psychological Adjustment: Two Cross-Cultural Studies", *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 37/10 (1998), 1065.

⁹ Saliha Oktar, "Trauma ve Dindarlık İlişkisinin Değerlendirilmesi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (19 Ağustos 2025), 174; Ayşe Nur Özkan - Ali Ulvi Mehmedoğlu, "Manevi Destek Modeli ESMADDEM'in Tanrı Tasavvuru, Dini Başa Çıkma ve Psikolojik Sağlık Göstergeleri Üzerindeki Etkisi", *Theosophia* 8 (2024), 45.

¹⁰ Oktar, "Trauma ve Dindarlık İlişkisinin Değerlendirilmesi", 163.

¹¹ Julie J. Exline vd., "The Religious and Spiritual Struggles Scale: Development and initial validation", *Psychology of Religion and Spirituality* 6/3 (2014), 208.

¹² Kenneth I. Pargament vd., "The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE", *Journal of Clinical Psychology* 56/4 (2000), 522.

depresyon ve stres düzeyleriyle ilişkili olduğuna¹³ ve manevi çatışma süreçlerinin bireylerin genel kaygı düzeylerini artıran anlamlı yordayıcılar olduğuna işaret etmektedir.¹⁴ Batı literatüründe bu karmaşık yapıyı ölçmek amacıyla geliştirilen RCOPE gibi yaygın ve kapsamlı ölçme araçları bulunmakla birlikte¹⁵ bu araçların farklı kültürel kodlara uyarlanması ihtiyacı güncelliğini korumaktadır. Batı merkezli literatürün aksine İslam kültüründe ve özellikle Türkiye bağlamında negatif başa çıkma süreçleri 'kader algısı', 'hayır ve şerrin Allah'tan geldiği inancı' ve 'ilahi adalet beklentisi' gibi bu coğrafyaya özgü teolojik dinamikler üzerinden şekillenmektedir. Nitekim Ayten, Türkiye'deki dindarlık algısında kader inancının başa çıkma süreçlerindeki merkezi rolüne dikkat çekmiş, bireyin yaşadığı krizleri 'cezalandırıcı' veya 'adaletsiz' bir Tanrı imgesi yerine 'imtihan' veya 'kader' kavramlarıyla anlamlandırma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur.¹⁶

Bununla birlikte, son yıllarda din psikolojisi metodolojisi üzerine yürütülen kritik tartışmalar; mevcut ölçme araçlarının sadece kültürel değil, Koenig ve Carey tarafından 'ölçek kirlenmesi' olarak tanımlanan ciddi bir yapısal sorunla da karşı karşıya olduğunu göstermektedir.¹⁷ Yazarlara göre temel sorun şudur: Maneviyatı ölçtüğü iddia edilen maddeler aslında 'huzur', 'iyimserlik' veya 'hayat amacı' gibi ruh sağlığı göstergelerini içermektedir. Bu durum, dindarlık ile ruh sağlığı arasındaki istatistiksel ilişkiyi yapay olarak şişirmektedir. Sonuçta ortaya çıkan tablo bilimsel bir bulgu değil, 'totolojik' bir sonuçtur.¹⁸ Bu nedenle, özellikle negatif dinî başa çıkmayı ölçerken daha hassas davranılmalıdır. Kullanılacak araçlar, bireyin depresif duygularını değil; doğrudan inançla ilgili bilişsel ve teolojik gerilimlerini ve çatışmalarını hedeflemelidir. Bu ayırım, sadece kültürel bir tercih değil, metodolojik bir zorunluluktur. Nitekim Batı literatüründeki spirituality (maneviyat) ve religiosity (dindarlık) kavramlarının sınırlarının tam çizilememesi ve Batı'da hazırlanan ölçeklerin doğrudan Türkçeye uyarlanması; sosyokültürel gerçekliklerin göz ardı edilmesine, dindarlık ile psikolojik göstergelerin birbirine karışmasına ve yapısal ölçek problemlerine zemin hazırlamaktadır.¹⁹ Tam da bu terminolojik ve metodolojik gerekçelerle, geliştirilecek bir ölçme aracının yalnızca Batı merkezli psikometrik standartları karşılaması yeterli görülmemekte; aynı zamanda Türk-İslam kültürünün teolojik kodlarına duyarlı, kavramsal sınırları net çizilmiş özgün bir yapı üzerine inşa edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'deki din psikolojisi literatürü incelendiğinde; bireylerin stres, kriz ve travmatik yaşam olayları karşısında başvurdukları dinî başa çıkma stratejilerini teorik ve uygulamalı olarak ele alan geniş bir birikimin olduğu görülmektedir. Bu alandaki temel psiko-sosyal dinamiklerin haritalanmasından²⁰ stresle başa çıkma tutumları arasındaki ilişkilere²¹ kadar çeşitli değişkenler yoğun bir şekilde incelenmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, olumsuz dinî başa çıkma tutumlarının yalnızlık ve dijital bağımlılık gibi modern problemlerle ilişkisini²² ve nevrotik bozukluk tanısı almış klinik örneklerdeki yansımalarını²³

¹³ Özkan - Mehmedoğlu, "Manevi Destek Modeli ESMADDEM'in Tanrı Tasavvuru, Dini Başa Çıkma ve Psikolojik Sağlık Göstergeleri Üzerindeki Etkisi", 62.

¹⁴ Ali Ayten - Sema Karagöz, "Religiosity, Spirituality, Forgiveness, Religious Coping as Predictors of Life Satisfaction and Generalized Anxiety: A Quantitative Study on Turkish Muslim University Students", *Spiritual Psychology and Counseling* 6/1 (2021), 51-52.

¹⁵ Pargament vd., "The Many Methods of Religious Coping", 519.

¹⁶ Ayşe Murat, "Tanrı'ya Sığınmak Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma", Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/12 (2017), 341.

¹⁷ Harold G. Koenig - Lindsay B. Carey, "Religion, Spirituality and Health Research: Warning of Contaminated Scales", *Journal of Religion and Health* 63/5 (2024), 3730.

¹⁸ Harold G. Koenig - Lindsay B. Carey, "Approaches for Analyzing the Relationship Between Spirituality and Health Using Measures Contaminated with Indicators of Mental and Social Health", *Journal of Religion and Health* 64/2 (2025), 1277.

¹⁹ Asım Yapıcı - Ali Koçak, "Türkiye'de ruh sağlığı, maneviyat ve dindarlık: Meta-analitik bir değerlendirme", *Din, Değerler ve Sağlık*, ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: dem, 2017), 69.

²⁰ Ayşe Murat, "Tanrı'ya Sığınmak Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 335.

²¹ Ahmet Canan Karakaş - Mustafa Koç, "Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2014), 610.

²² Sezai Korkmaz, "Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma, Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yalnızlık İlişkisi", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (2021), 237.

²³ Mustafa Çalışkan - İbrahim Gürses, "Nevrotik Bozukluk Tanılı Bireylerde Dini Başa Çıkma Üzerine Bir Araştırma", *Amasya İlahiyat Dergisi* 21 (2023), 424.

da literatüre kazandırmıştır. Alandaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizleri,²⁴ kriz ve inanç ilişkisine duyulan akademik ilginin giderek arttığı yönünde yorumlanabilir. Bununla birlikte, Türkiye’de din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, Halil Ekşi'nin öncülüğünü yaptığı dinî başa çıkma ölçeklerinin uyarlamaları sıklıkla kullanılsa da²⁵ Abanoz'un da haklı olarak eleştirdiği gibi Batı kaynaklı bu araçların Türk kültürüne özgü 'adalet sorgulaması' ve 'teolojik iç çatışma' boyutlarını derinlemesine yansıtmakta yetersiz kaldığı görülmektedir.²⁶ Bu metodolojik ve teorik yetersizliği aşmak adına, geliştirilen ölçme aracının kavramsal altyapısı salt Batı literatürüne dayandırılmamıştır. Aksine, madde havuzu oluşturulurken doğrudan Türk-İslam tasavvurundaki 'kader', 'imtihan' ve 'ilahi adalet' gibi yerel teolojik kodlar merkeze alınmış; süreç, alan uzmanlarının değerlendirmeleri ve hedef kitleden elde edilen nitel geri bildirimlerle kültürel bağlama uygun hale getirilmiştir. Özellikle üniversite gençliği üzerinde yapılan gözlemler, geleneksel inanç kabulleri ile modern yaşamın getirdiği bireysel sorgulamalar arasında sıkışan bir kitlenin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, Ekşi ve arkadaşlarının güncel çalışmalarında da vurguladığı çok boyutlu manevi arayışları kapsayacak²⁷ bireylerin sadece 'dinden uzaklaşmasını' değil, inancın içindeki 'sancı ve gerilimi' ölçebilecek hassas ve özgün araçlara duyulan ihtiyaç devam etmektedir.

Bütün bu tartışmaların odağında yer alan Negatif Dinî Başa Çıkma en genel tanımıyla; bireyin stresli yaşam olayları karşısında kutsalla kurduğu ilişkide yaşadığı gerilimi ifade etmektedir. Pargament'e göre bu süreç, sadece dinden uzaklaşmayı değil, Tanrı'ya duyulan öfkeyi, ilahi adaletin sorgulanmasını, manevi hoşnutsuzluğu ve inançla ilgili bilişsel uyumsuzlukları içeren, ruh sağlığı üzerinde yıpratıcı etkiye sahip karmaşık bir mücadele biçimidir.²⁸

Bu gereksinimden hareketle planlanan bu çalışma, bireylerin stresli yaşam olayları karşısında Tanrı tasavvuru, kader inancı ve ilahi adalet algısı ekseninde yaşadıkları manevi gerilimleri, ruh sağlığı göstergeleriyle karıştırmadan, saf bir teolojik/bilişsel süreç olarak ölçebilen, psikometrik açıdan güçlü, geçerli ve güvenilir bir 'Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği' geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin, özellikle "İçsel/Teolojik Çatışma" ve "Dışsal/Adalet Sorgulaması" boyutlarıyla literatürdeki mevcut boşluğu dolduracağı ve hem klinik uygulamalarda hem de akademik araştırmalarda manevi danışmanlık süreçlerine özgün bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, "Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği"nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amacıyla yürütülen bir çalışmadır. Ölçek geliştirme süreci; madde havuzunun oluşturulması, beş kişilik uzman panelinden alınan görüşler doğrultusunda kapsam geçerliğinin sağlanması, Pilot uygulama, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) aşamalarından oluşan kesitsel tarama modeline dayalı bir desenle gerçekleştirilmiştir.

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın zaman, maliyet ve işgücü açısından sınırlılıkları göz önünde bulundurularak araştırmada olasılığa dayalı olmayan örnekleme

²⁴ Asiye Dursun, "Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses on Religious Coping in Turkey and Its Relationship with Psychological Variables", *Current Perspectives in Social Sciences* 28/2 (2024), 258.

²⁵ Halil Ekşi, *Başarıçıkma, dini başarıçıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Eğitim, ilahiyat ve mühendislik fakültesi öğrencilerinin karşılaştırılması* (Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2001); Hülya Kulakçı-Altıntaş - Sultan Ayaz-Alkaya, "Adaptation Difficulty and Religious Coping Styles for the Elderly in Turkey", *Psychogeriatrics* 20/6 (2020), 866.

²⁶ Süleyman Abanoz, "Dinî Başa Çıkma: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", *Eskiyeni* 48 (28 Mart 2023), 202.

²⁷ Halil Ekşi vd., "Unveiling the Multifaceted Nature of Spirituality: Assessing the Dimensions of the Spirituality Inventory in the Turkish Context—A Preliminary Adaptation and Validity Reliability Study", *Journal of Religion and Health* 64/4 (2025), 3106.

²⁸ Pargament vd., "The Brief RCOPE", 52.

yöntemlerinden "Uygun Örneklem" yöntemi tercih edilmiştir.²⁹ Bununla birlikte psikometri literatüründe, ölçek geliştirme araştırmalarının başlangıç aşamalarında temel hedefin evren parametrelerini kusursuz bir şekilde tahmin etmekten ziyade ölçme aracının teorik faktör yapısını ve maddeler arası iç tutarlılığı test etmek olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, faktör analizleri (AFA ve DFA) için gerekli olan kritik örneklem büyüklüğüne ($N>300$) ulaşıldığı durumlarda uygun örneklem yönteminin yapı geçerliği çalışmalarında kullanılması metodolojik olarak kabul edilebilir ve yaygın bir yaklaşımdır.³⁰

Ölçek geliştirme çalışmalarında örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, analiz edilecek madde sayısı ile katılımcı sayısı arasındaki oranın dikkate alınması gerekmektedir. Literatürde güvenilir bir faktör yapısı elde etmek için madde sayısının en az 5 katı kadar katılımcıya ulaşılması genel kabul gören bir ölçüt olmakla birlikte³¹ Tabachnick ve Fidell, faktör yüklerinin güçlü ve komünalite değerlerinin yüksek olduğu durumlarda, madde başına düşen katılımcı sayısının daha düşük tutulabileceğini veya 300 kişilik bir örneklem 'iyi' düzeyde bir analiz için yeterli olacağını belirtmektedir.³² Kline da benzer şekilde, faktör analizinde örneklem büyüklüğünün önemine dikkat çekmekle birlikte, 100 kişinin altındaki grupların hata payını artıracığı uyarısında bulunarak minimum eşiklere vurgu yapmaktadır.³³ Bu doğrultuda çalışma aşamalı olarak şu örneklem grupları üzerinde yürütülmüştür:

Pilot Uygulama: Literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulan başlangıç madde havuzu, Açıklayıcı Faktör Analizine (AFA) geçilmeden önce maddelerin hedef kitle tarafından nasıl anlaşıldığını test etmek amacıyla 30 kişilik bir pilot gruba uygulanmıştır. Bu ön inceleme aşamasında katılımcılara maddeler okutulmuş; ifadelerin akıcılığı, kültürel uygunluğu ve barındırdığı teolojik kavramların (örneğin 'cüz'i irade') netliği üzerine kendilerinden doğrudan nitel geri bildirimler alınmıştır. Pilot gruptan elde edilen bu dönütler doğrultusunda gerekli dilsel ve anlamsal düzeltmeler yapılarak ölçek formuna nihai hali verilmiş ve asıl veri toplama sürecine geçilmiştir.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA): Ölçeğin yapı geçerliğini ve faktör desenini ortaya koymak amacıyla hazırlanan 41 maddelik taslak form kullanılarak, farklı fakültelerde öğrenim gören 163 öğrenciden veri toplanmıştır. Bu aşamada madde başına düşen katılımcı sayısı yaklaşık ($163/41=3.97$) olarak gerçekleşmiştir. KMO (.954) değerinin yüksekliği, bu örneklem büyüklüğünün faktörleşme için yeterli ve verimli olduğunu kanıtlamıştır.

Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA): Ölçeğin doğrulamalı faktör analizi (DFA) sürecinde ise daha geniş bir örneklem grubuna ulaşılmıştır. Bu aşamada analiz edilen 31 maddelik yapı için 291 katılımcıdan veri toplanmıştır. Madde başına düşen katılımcı sayısı 9.38 ($291/31$) olarak hesaplanmış olup bu değer yapısal eşitlik modellemesi için önerilen ideal orana (10:1) oldukça yakındır.³⁴ Katılımcıların %68.7'si (200 kişi) kadın, %31.3'ü (91 kişi) erkektir. Yaş ortalaması ise 23.86 ($SS=5.04$) olarak belirlenmiştir.

1.3. İşlemler

Veri toplama sürecine başlanmadan önce, Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu'nun 15.10.2025 tarihli ve 461 sayılı kararı ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğu belgelenmiştir. Araştırma süreci Helsinki Deklarasyonu etik ilkelerine tam uyum çerçevesinde yürütülmüş; katılımcılara araştırmanın amacı açıklanarak gönüllü onamları alınmıştır. Veriler, çevrimiçi formlar yöntemiyle toplanmıştır. Ölçek geliştirme sürecinde literatür taramasıyla oluşturulan 41 maddelik taslak havuz; amaca uygunluğu, kültürel

²⁹ John W. Creswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 158.

³⁰ Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using multivariate statistics, 5th ed* (Boston, MA: Allyn & Bacon/Pearson Education, 2007), 613; Robert F. DeVellis, *Scale development: Theory and applications* (Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 2017), 130.

³¹ Joseph F. Hair vd., *Multivariate Data Analysis* (Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2010), 102.

³² Tabachnick - Fidell, *Using multivariate statistics, 5th ed*, 613.

³³ Paul Kline, *A Handbook of Test Construction (Psychology Revivals): Introduction to Psychometric Design* (London: Routledge, 2015), 2015.

³⁴ Jum C. Nunnally & Ira H. Bernstein, *Psychometric Theory* (New York: McGraw-Hill, 1994), 276.

geçerliliği ve içerik tutarlılığı açısından değerlendirilmek üzere Din Psikolojisi (n=2), Ölçme ve Değerlendirme (n=1), Kelam (n=1) ve Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (n=1) alanlarında uzman toplam 5 akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Kapsam geçerliliği çalışmaları, Lawshe tekniği temel alınarak ve Yeşilyurt ve Çapraz'ın sunduğu güncel 'yol haritası' izlenerek yürütülmüştür.³⁵ Bu doğrultuda, 5 konu alanı uzmanından alınan dönütler üzerinden her bir madde için 'Kapsam Geçerlik Oranı' (KGO) hesaplanmıştır. Analiz sürecinde, Lawshe tekniğinin Ayre ve Scally tarafından revize edilen kritik değerler tablosu esas alınmış,³⁶ 5 kişilik uzman grubu için gerekli olan 1.00 (tam mutabakat) eşik değerini sağlamayan maddeler düzenlenmiş ve ölçme hedefine uygun hale getirilmiştir. Kapsam geçerliliği sağlanan 41 maddelik taslak form sırasıyla maddelerin hedef kitlece anlaşılabilirliğini test eden pilot uygulamadan ve yapı geçerliliğini test eden Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sürecinden geçirilmiş, yapılan istatistiksel elemeler sonucunda nihaî 20 maddelik forma ulaşılmıştır. Elde edilen bu yapı daha sonra bağımsız bir örneklem üzerinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiş ve son aşamada modelin güvenilirlik ve geçerlik kanıtları hesaplanarak süreç tamamlanmıştır. NDBÇ'nin geliştirilmesine ilişkin tüm işlem basamakları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği Geliştirme Süreci ve İşlem Basamakları

Aşama	Uygulama / İşlem	Dayanak
1. Teorik Temellendirme	Literatürdeki "Manevi Mücadele" ve negatif dinî başa çıkma kuramlarının incelenmesi; yapının "İçsel/Teolojik" ve "Dışsal/Adalet" boyutlarının belirlenmesi.	Pargament vd. (1997; 2011); Exline (2014).
2. Madde Havuzu	Belirlenen boyutları ve Türk kültürüne özgü manevi kriz ifadelerini kapsayan 41 maddelik taslak havuzun oluşturulması.	DeVellis (2016); Hinkin (1998)
3. Kapsam Geçerliliği	Maddelerin anlaşılabilirliği, amaca uygunluğu ve kültürel temsiliyetinin değerlendirilmesi için uzman görüşüne başvurulması ve gerekli dil düzeltmelerinin yapılması.	Lawshe (1975); Ayre ve Scally (2014); Yeşilyurt ve Çapraz (2018)
4. Pilot Uygulama	Maddelerin anlaşılabilirliğini ve yönergelerin açıklığını değerlendirmek amacıyla 30 kişilik öğrenci grubuyla yürütülen ön test çalışması.	DeVellis (2017)
5. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)	Veri setinin uygunluğunun (KMO ve Bartlett) test edilmesi; binişiklik ve yapısal uyumsuzluk gösteren maddelerin elenmesi; faktör sayısının belirlenmesi.	Costello ve Osborne (2005); Tabachnick ve Fidell (2007); Field (2013)
6. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)	Ortaya çıkan faktör yapısının (Model) doğrulanması; uyum iyiliği indekslerinin (RMSEA, CFI, GFI, χ^2/sd) incelenmesi ve model modifikasyonlarının yapılması.	Hu ve Bentler (1999); Byrne (2001)
7. Güvenirlik ve Geçerlik	Nihaî formun iç tutarlılık (Cronbach Alpha), iki yarı güvenilirliği ve ölçüt bağıntılı geçerlik analizlerinin yapılması.	Cronbach (1951); Fornell ve Larcker (1981); Nunnally ve Bernstein (1994)

1.4. Veri Toplama Aracı ve Puanlanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak geliştirilen "Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği (NDBÇ)" toplam 20 maddeden oluşan 5'li Likert tipinde (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) bir ölçme aracıdır. Ölçek geliştirme sürecinde yapılan analizler neticesinde ters puanlanan madde olmadığı görülmüştür ve ölçekten alınabilecek puanlar 20 ile 100 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması bireyin yaşadığı manevi gerilimin, teolojik çatışmanın ve adalet sorgulamasının şiddetinin

³⁵ C. H. Lawshe, "A quantitative approach to content validity", *Personnel Psychology* 28/4 (1975), 567; Selami Yeşilyurt - Cüneyt Çapraz, "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kullanılan Kapsam Geçerliliği İçin Bir Yol Haritası", *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20/1 (2018), 253.

³⁶ Colin Ayre - Andrew John Scally, "Critical Values for Lawshe's Content Validity Ratio: Revisiting the Original Methods of Calculation", *Measurement and Evaluation in Counseling and Development* 47/1 (2014), 83.

arttığını göstermektedir. Ölçek; "İçsel/Teolojik Çatışma" ve "Dışsal/Adalet Sorgulaması" olmak üzere iki alt boyuttan oluşmakta olup hem toplam puan hem de alt boyut puanları üzerinden değerlendirme yapmaya elverişlidir.

1.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS 26.0 ve AMOS 24.0 paket programları kullanılmıştır.

AFA: Veri setinin uygunluğu KMO ve Bartlett testleri ile incelenmiş; faktör yapısını belirlemek için Temel Bileşenler Analizi (PCA) ve Varimax döndürme tekniği uygulanmıştır. Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğer (>1) ve Yamaç-Birikinti Grafiği dikkate alınmıştır.

DFA: Yapının doğrulanması için Yapısal Eşitlik Modellemesine dayalı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Model uyumu için χ^2/sd , RMSEA, CFI, GFI, IFI ve SRMR indeksleri incelenmiştir.

Güvenirlilik ve Geçerlilik: İç tutarlılık için Cronbach Alpha katsayısı; yapı geçerliği ve yakınsak geçerlik için ise Bileşik Güvenirlilik (CR) ve Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) değerleri hesaplanmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde, Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği geliştirilme sürecine ilişkin bulgular iki aşamada sunulmuştur. İlk aşamada 163 katılımcı ile gerçekleştirilen Açımlayıcı Faktör Analizi bulgularına, ikinci aşamada ise 291 katılımcı ile gerçekleştirilen Doğrulayıcı Faktör Analizi, Güvenirlilik ve Madde Analizi bulgularına yer verilmiştir.

2.1. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Ölçek geliştirme sürecinin her aşamasında alınan kararlar ve uygulanan eleme kriterleri, metodolojik şeffaflığı sağlamak amacıyla Tablo 2'de detaylandırılmıştır. Özellikle AFA sürecinde Hinkin'in önerdiği .40 faktör yükü alt sınırı³⁷ ve Costello ve Osborne'un binişik maddelerin elenmesine yönelik uyarıları dikkate alınarak,³⁸ binişiklik farkı en az .10 olacak şekilde katı bir eleme prosedürü uygulanmış ve böylece ölçeğin yapısal ayırt ediciliği güçlendirilmiştir.

Tablo 2: Ölçek Geliştirme Sürecinde Yapılan Madde Düzenlemeleri ve Karar Matrisi

Aşama	Yapılan Düzenleme / İşlem	Gerekçe ve Açıklama (Dayanak)
1. Madde Havuzu Oluşturma	Literatür ve teorik çerçeve (Pargament ve ark., 2011) temel alınarak 41 maddelik taslak havuzun oluşturulması.	Kavramın "İçsel/Teolojik" ve "Dışsal/Adalet" boyutlarını kapsayacak maddelerin yazılması DeVellis (2017); Hinkin (1998).
2. Kapsam Geçerliliği (Uzman Görüşü)	5 Uzman görüşü doğrultusunda maddelerin revize edilmesi (Madde sayısı: 41 olarak korundu).	Maddelerin anlaşılabilirliğinin artırılması, ancak istatistiksel eleme öncesi içerik kaybı olmaması için sayının sabit tutulması Lawshe (1975); Ayre ve Scally (2014).
3. Pilot Uygulama (Ön Test)	Taslak formun 30 kişilik öğrenci grubuna uygulanarak anlaşılabilirlik testinin yapılması.	Maddelerin hedef kitle tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığını ve yönergelerin açıklığını kontrol etmek (DeVellis, 2017).
4. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)	Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda binişiklik ve yapısal uyumsuzluk gösteren 10 maddenin elenmesi (Madde sayısı: 41 → 31).	Maddelerin birden fazla faktöre yük vermesi veya faktör yükünün <.40 olması nedeniyle yapısal netliği bozması Hinkin (1998); Costello ve Osborne (2005).
5. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)	Doğrulayıcı Faktör Analizi sürecinde, model uyum indekslerini (RMSEA, CFI) düşüren ve t-değerleri anlamsız olan 11 maddenin ölçekten çıkarılması	Modifikasyon önerilerinin teorik yapıyı bozması ve ilgili maddelerin modelin genel uyumunu olumsuz etkilemesi Hu ve Bentler (1999); Hair vd. (2010).

³⁷ Timothy R. Hinkin, "A Brief Tutorial on the Development of Measures for Use in Survey Questionnaires", *Organizational Research Methods* 1/1 (1998), 112.

³⁸ Anna B. Costello - Jason Osborne, "Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis", *Practical Assessment Research & Evaluation* 10 (2005), 4.

(Madde sayısı: 31 → 20).

5. Nihâî Form	Geriye kalan 20 maddelik 2 faktörlü yapının (İçsel ve Dışsal) doğrulanması.	Nihâî yapının mükemmel uyum değerlerine ulaşması ve teorik bütünlüğün sağlanması Byrne (2001); Hu ve Bentler (1999).
----------------------	---	--

Not: Tabloda sunulan madde revizyon süreçleri, en başından itibaren Türk-İslam teolojisine ve yerel inanç kodlarına göre oluşturulan madde havuzunun alan uzmanları ve hedef kitle nitel dönütleriyle kültürel ve teolojik bağlama en uygun hale getirildiği geçerlik adımlarını yansıtmaktadır.

Ölçek geliştirme sürecinin her aşamasında alınan kararlar Tablo 2'de özetlenmiştir. 41 maddelik taslak form üzerinde gerçekleştirilen Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) öncesinde veri setinin faktörleşmeye uygunluğu test edilmiştir. Analiz sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .954 olarak hesaplanmış olup, bu değer örneklem büyüklüğünün faktör analizi için 'mükemmel' düzeyde yeterli olduğunu göstermektedir.³⁹ Benzer şekilde Bartlett Küresellik Testi sonucu da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2 = 7535.91$, $sd=465$, $p < .001$), bu da verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini kanıtlamaktadır.

Faktör analizi sürecinde, psikometrik niteliklere uymayan maddeler kademeli olarak ölçekten çıkarılmıştır. Öncelikle binişiklik sorunu yaratan ve yük farkı .10'dan az olan 7 madde (M3, M15, M18, M19, M24, M35, M36); ardından yapısal uyumsuzluk gösteren 3 madde (M1, M11, M29) olmak üzere toplam 10 madde analiz dışı bırakılmıştır.

AFA sürecinde gerçekleştirilen bu işlemler sonucunda elde edilen 31 maddelik yapı, istatistiksel olarak yeterli varyans ve güvenilirlik değerlerine sahip görünmektedir.

Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğerin 1'den büyük olması ölçütü ile Şekil 1'de sunulan yamaç-birikinti grafiğindeki kırılma noktaları dikkate alınmıştır. Grafik incelendiğinde varyansın önemli bir kısmını açıklayan belirgin düşüşün ilk iki faktörden sonra yatay bir seyir izlediği görülmüş bu durum ölçeğin iki faktörlü yapısını desteklemiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen faktör yapısı ve maddelerin her iki faktör üzerindeki yük değerleri ile ortak varyans miktarları Tablo 3'te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde, maddelerin ilgili faktörlerdeki yük değerlerinin .40 ile .79 arasında değiştiği ve teorik yapıyla uyumlu bir dağılım sergilediği görülmektedir.

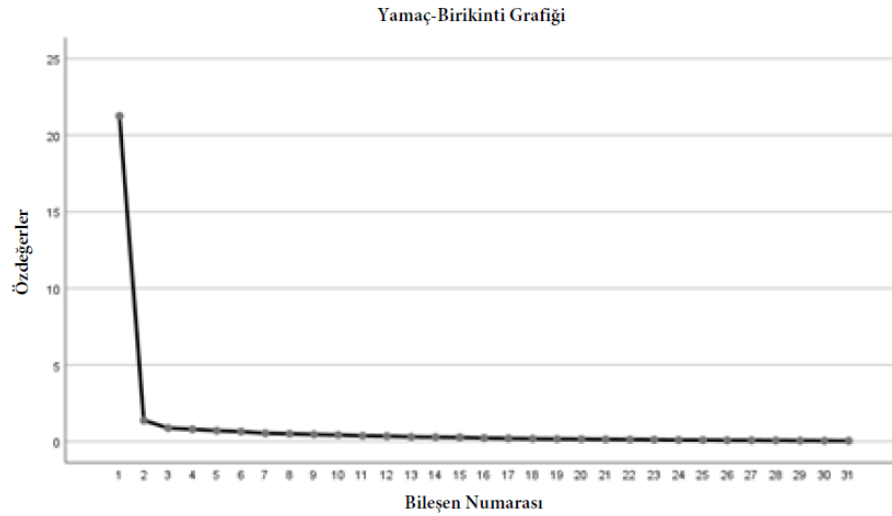
Tablo 3: 31 Maddelik Taslak Forma İlişkin AFA Faktör Yükleri ve Ortak Varyans Değerleri

Madde No	Faktör 1: Dışsal Adalet	Faktör 2: İçsel Teolojik	Ortak Varyans (h ²)
Madde 31	.794	-	.715
Madde 34	.782	.439	.804
Madde 39	.761	.438	.772
Madde 26	.748	.420	.736
Madde 41	.739	.470	.767
Madde 25	.738	.480	.776
Madde 33	.738	.493	.787
Madde 22	.735	-	.645
Madde 28	.712	.471	.729
Madde 30	.706	.529	.778
Madde 32	.705	.406	.662
Madde 37	.699	.506	.744
Madde 40	.696	.502	.736
Madde 38	.690	.575	.807

³⁹ Andy Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: And Sex and Drugs and Rock "N" Roll* (Los Angeles, London, New Delhi: Sage, 2013), 640.

Madde 21	.690	-	.570
Madde 27	.680	.557	.773
Madde 12	-	.803	.793
Madde 8	-	.782	.728
Madde 13	-	.772	.741
Madde 5	.474	.762	.806
Madde 17	.519	.756	.841
Madde 4	.434	.750	.751
Madde 6	-	.747	.676
Madde 14	.450	.721	.723
Madde 20	.468	.720	.738
Madde 23	.476	.720	.745
Madde 2	-	.703	.598
Madde 9	.431	.698	.674
Madde 16	.572	.689	.802
Madde 7	.489	.612	.614
Madde 10	.493	.596	.599
Açıklanan Varyans (%)	68.55	4.44	
Toplam Varyans (%)		72.99	

Şekil 1: Faktör Özdeğerlerine İlişkin Yamaç-Birikinti Grafiği



Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla Temel Bileşenler Analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, özdeğeri 1'den büyük olan 2 bileşenin (faktörün) olduğu tespit edilmiştir. Bu iki faktörlü yapı, ölçeğe ilişkin toplam varyansın %72.99'unu açıklamaktadır. Sosyal bilimlerdeki ölçek geliştirme çalışmalarında, açıklanan toplam varyansın %60 ve üzerinde olmasının 'tatmin edici' kabul edildiği⁴⁰ dikkate alındığında elde edilen yaklaşık %73'lük varyans oranı ölçeğin yapısal geçerliliğinin literatürde önerilen standartların oldukça üzerinde ve güçlü olduğunu kanıtlamaktadır.

Varyans değerlerinin dağılımı incelendiğinde; 1. Faktörün tek başına toplam varyansın %68.55'ini açıkladığı görülmektedir. Bir ölçeğin ilk faktörünün toplam varyansın önemli bir kısmını (genellikle %30-40 üzeri) tek başına açıklaması, o ölçeğin "Genel Faktör" yapısına sahip olduğunun ve maddelerin bütünüyle

⁴⁰ Hinkin, "A Brief Tutorial on the Development of Measures for Use in Survey Questionnaires", 109; Hair vd., *Multivariate Data Analysis*, 109.

aynı psikolojik yapıyı (negatif dinî başa çıkma) ölçtüğünün en güçlü kanıtıdır. 2. Faktör ise varyansın %4.44'ünü açıklamakta olup toplam varyansı %73 seviyesine taşımaktadır.

Yamaç-Birikinti Grafiği (Şekil 1) incelendiğinde, birinci faktörden sonra keskin bir düşüşün yaşandığı ve grafiğin yatay seyretmeye başladığı görülmektedir. Bu durum güçlü bir genel faktörün varlığına işaret etse de hem ikinci faktörün özdeğerinin kabul sınırı olan 1'in üzerinde (1.378) olması hem de araştırmanın teorik temelini oluşturan "İçsel/Teolojik" ve "Dışsal/Adalet" ayrımının korunması gerekliliği (teorik yorumlanabilirlik) dikkate alınarak ölçeğin iki faktörlü yapısının korunmasına karar verilmiştir.

2.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla, başlangıçta 31 maddeden oluşan taslak form üzerinde AMOS programı kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. İlk analiz sonuçları ve modifikasyon indeksleri incelendiğinde, modelin uyum iyiliği değerlerinin beklenen düzeyde olmadığı görülmüştür. Ölçeğin psikometrik niteliğini güçlendirmek ve model uyumunu kabul edilebilir sınırlara taşımak amacıyla, istatistiksel ve teorik gerekçelerle madde eleme yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda:

İlgili faktörü temsil gücü zayıf olan, modifikasyon indekslerinde başka maddelerle aşırı yüksek hata kovaryansı vererek binişiklik yaratan ve modelin RMSEA değerini yükselten maddeler tespit edilmiştir.

Bu gerekçelerle Dışsal Adalet alt boyutundan 5 madde ve İçsel/Teolojik alt boyuttan 6 madde olmak üzere toplam 11 madde modelden çıkarılmıştır. Eleme işlemi sonrasında kalan 20 maddelik (11 Dışsal, 9 İçsel) nihai yapının tekrarlanan DFA sonuçları, modelin güçlü bir uyum sergilediğini göstermiştir. Elde edilen final uyum iyiliği değerleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 4: Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İndeksi	Değer	Kabul Edilebilir Sınırlar*	Sonuç
χ^2 / sd (CMIN/DF)	3.505	≤ 3 (Mükemmel) ≤ 5 (Kabul Edilebilir)	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	0.081	≤ 0.05 (Mükemmel) ≤ 0.08 (İyi) - ≤ 0.10 (Kabul)	Kabul Edilebilir
CFI	0.938	≥ 0.95 (Mükemmel) ≥ 0.90 (Kabul Edilebilir)	İyi Uyum
TLI	0.930	≥ 0.95 (Mükemmel) ≥ 0.90 (Kabul Edilebilir)	İyi Uyum
NFI	0.916	≥ 0.95 (Mükemmel) ≥ 0.90 (Kabul Edilebilir)	İyi Uyum
GFI	0.825	≥ 0.90 (Kabul Edilebilir)	Kabul Edilebilir
SRMR	0.030	≤ 0.05 (Mükemmel) ≤ 0.08 (Kabul Edilebilir)	Mükemmel Uyum
Hoelter .05	99	≥ 200 (İyi) ≥ 75 (Kabul Edilebilir)	Kabul Edilebilir

*Not: Referans değerler Kline (2015), Hu & Bentler (1999) ve Schermelleh-Engel ve ark. (2003) çalışmalarından derlenmiştir. (**): Doll, Xia ve Torkzadeh (1994) karmaşık modellerde GFI > .80 değerini kabul edilebilir görmektedir*

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum iyiliği indeksleri Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde; χ^2/sd değerinin 3.505 olduğu ve Kline'in belirttiği '5'in altı kabul edilebilir, 3'ün altı mükemmel uyum' ölçütüne göre, modelin kabul edilebilir sınırlar içinde kaldığı görülmektedir.⁴¹ Modelin hatalarını değerlendirmek amacıyla incelenen SRMR değeri .030 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, Hu ve Bentler'in önerdiği .08 eşik değerinin ve hatta daha katı bir ölçüt olan .05

⁴¹ Kline, *A Handbook of Test Construction (Psychology Revivals)*, 198.

sınırının oldukça altında kalması, modelin veri setiyle mükemmel uyum sergilediğini kanıtlamaktadır.⁴² Benzer şekilde, karşılaştırmalı uyum indekslerinden CFI (.938) ve TLI (.930) değerleri de Bentler ve Tabachnick ve Fidell tarafından önerilen .90 eşik değerini aştığı için, modelin yapısal geçerliğinin istatistiksel olarak tatmin edici düzeyde olduğunu göstermektedir.⁴³

Son olarak, RMSEA değeri .081 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, Hu ve Bentler'in önerdiği oldukça katı olan .06 sınırının üzerinde olsa da Browne ve Cudeck tarafından önerilen '.08 ve altındaki değerler makul bir yaklaşım hatasını gösterir' ölçütüyle tutarlılık sergilemektedir.⁴⁴ Ayrıca Hair ve arkadaşları, uyum indekslerinin katı kurallar olarak değil, modelin karmaşıklığı ve örneklem büyüklüğü ile birlikte değerlendirilmesi gereken rehber ilkeler olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵ Bu bağlamda, diğer uyum iyiliği indekslerinin (CFI, SRMR) mükemmel düzeyde olduğu da göz önünde bulundurulduğunda .08 sınırına oldukça yakın olan RMSEA değerinin kabul edilebilir uyum sınırları içerisinde yer aldığı değerlendirilmiştir. Ayrıca yapısal uyum indeksleri incelendiğinde, CFI (.938), TLI (.930) ve NFI (.916) değerlerinin tamamının .90 kritik eşliğinin üzerinde olması RMSEA'daki sapmanın modelin genel geçerliğini tehdit etmediğini ve modelin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu desteklemektedir.

Mutlak uyum indekslerinden GFI değeri .825 olarak hesaplanmıştır. Her ne kadar bu değer geleneksel .90 eşığının altında kalsa da Shevlin ve Miles tarafından yürütülen kapsamlı Monte Carlo simülasyonları, GFI indeksinin örneklem büyüklüğüne ve faktör yüklerinin büyüklüğüne karşı aşırı duyarlı olduğunu kanıtlamıştır.⁴⁶ Yazarlara göre GFI, özellikle karmaşık modellerde aşağı yönlü sapma eğilimi göstermekte ve modelin uyumunu olduğundan daha kötü yansıtabilmektedir. Bu metodolojik kısıtlılık nedeniyle Kline, GFI gibi mutlak indekslerin tek başına bir reddetme kriteri olarak kullanılmaması gerektiğini, bunun yerine CFI gibi örneklem büyüklüğünden daha az etkilenen indekslere öncelik verilmesini önermektedir.⁴⁷ Mevcut çalışmada diğer tüm uyum indekslerinin (CFI, SRMR, RMSEA) mükemmel/iyi düzeyde olması GFI'daki bu sapmanın modelin yapısından değil indeksin istatistiksel doğasından kaynaklandığını doğrulamaktadır

Sonuç olarak; madde eleme işlemleri ve modifikasyonlar sonrası ulaşılan 20 maddelik nihaî modelin, toplanan verilerle uyumlu olduğu ve ölçeğin yapı geçerliliğinin doğrulandığı kanıtlanmıştır.

Tablo 5: Ölçek Maddelerine İlişkin Faktör Yükleri ve t Değerleri

Faktör / Boyut	Madde	Std. Yük (λ)	S.H.	t (C.R.)	p	R ² (SMC)	AVE	CR
İçsel Teolojik	N17	.903	43	25.240	***	815		
	N9	.892	57	18.712	***	795		
	N20	.885	56	18.495	***	783		
	N8	.879	61	18.312	***	773		
	N7	.870	59	18.022	***	757	744	963
	N13	.862	60	17.774	***	743		
	N6	.831	60	16.828	***	691		
	N4	.829	63	16.761	***	687		
	N16	.806	-	-	-	650		
Dışsal Adalet	N30	.891	49	21.661	***	795	725	967
	N33	.881	52	21.158	***	777		

⁴² Li-tze Hu - Peter M. Bentler, "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria versus New Alternatives", *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal* 6/1 (1999), 27.

⁴³ P. M. Bentler, "Comparative Fit Indexes in Structural Models", *Psychological Bulletin* 107/2 (1990), 238; Tabachnick - Fidell, *Using multivariate statistics*, 5th ed, 715.

⁴⁴ Michael W. Browne - Robert Cudeck, "Alternative Ways of Assessing Model Fit", *Sociological Methods & Research* 21/2 (1992), 144.

⁴⁵ Hair vd., *Multivariate Data Analysis*, 646.

⁴⁶ M. Shevlin - J. N. V. Miles, "Effects of sample size, model specification and factor loadings on the GFI in confirmatory factor analysis", *Personality and Individual Differences* 25/1 (1998), 85.

⁴⁷ Kline, *A Handbook of Test Construction (Psychology Revivals)*, 205.

N38	.880	49	21.111	***	775
N32	.864	-	-	-	747
N28	.859	57	20.121	***	738
N27	.857	54	20.035	***	735
N34	.853	51	19.855	***	728
N25	.840	56	19.258	***	705
N26	.837	57	19.155	***	701
N37	.824	53	18.603	***	679
N41	.772	58	16.623	***	596

Not: *** $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır. S.H.: Standart Hata. Referans maddeler (N16 ve N32) için t ve p değerleri hesaplanmamıştır. AVE: Ortalama Açıklanan Varyans, CR: Bileşik Güvenirlik.

Ölçeğin yapı geçerliliğini ve güvenilirliğini derinlemesine incelemek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), standartlaştırılmış faktör yükleri (λ), t değerleri (C.R.), maddelerin açıklanan varyans oranları (R^2) ile alt boyut bazında Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) ve Bileşik Güvenirlik (CR) değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca yapı geçerliğine dair ek kanıtlar sunmak amacıyla maddelere ait standartlaştırılmış faktör yükleri (λ) ve hata varyansları (δ) kullanılarak; $CR = (\sum \lambda_i)^2 / [(\sum \lambda_i)^2 + \sum \delta_i]$ formülüyle Bileşik Güvenirlik ve $AVE = \sum \lambda_i^2 / n$ formülüyle Açıklanan Ortalama Varyans değerleri hesaplanmıştır.⁴⁸ Elde edilen tüm bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5 incelendiğinde; her iki alt boyuta ait tüm maddelerin standartlaştırılmış faktör yüklerinin (λ) .77 ile .90 gibi yüksek bir aralıkta değiştiği ve Hair ve arkadaşlarının 'ideal' kabul ettiği .70 sınırının oldukça üzerinde olduğu görülmektedir.⁴⁹ Tüm t değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı ($p < .001$) bulunduğu analizde, yapı geçerliğinin en güçlü kanıtlarından olan Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) değerlerinin de her iki boyut için Fornell ve Larcker tarafından belirlenen .50 eşik değerini fazlasıyla aştığı saptanmıştır.⁵⁰ Benzer şekilde, ölçeğin iç tutarlılığını yansıtan Bileşik Güvenirlik (CR) katsayılarının .96 düzeyinde hesaplanması, faktörlerin maddeleri açıklama gücünün ve modelin yakınsak geçerliğinin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Elde edilen bu yüksek güvenirlilik düzeyi, başlangıçtaki 41 maddelik geniş havuzun metodolojik elemeler neticesinde 20 maddelik rafine bir yapıya indirilmiş olmasıyla yakından ilişkilidir. Ayrıca, alt boyutlar arası korelasyonun ($r = .894$) çoklu bağlantı sınırı olan .90'ın altında kalması, maddelerin kavramsal olarak birbirinden ayrıştığını ve yüksek güvenirliliğin bir madde tekrarı durumundan ziyade ölçülen teolojik krizin homojen ve güçlü yapısından kaynaklandığını doğrulamaktadır.

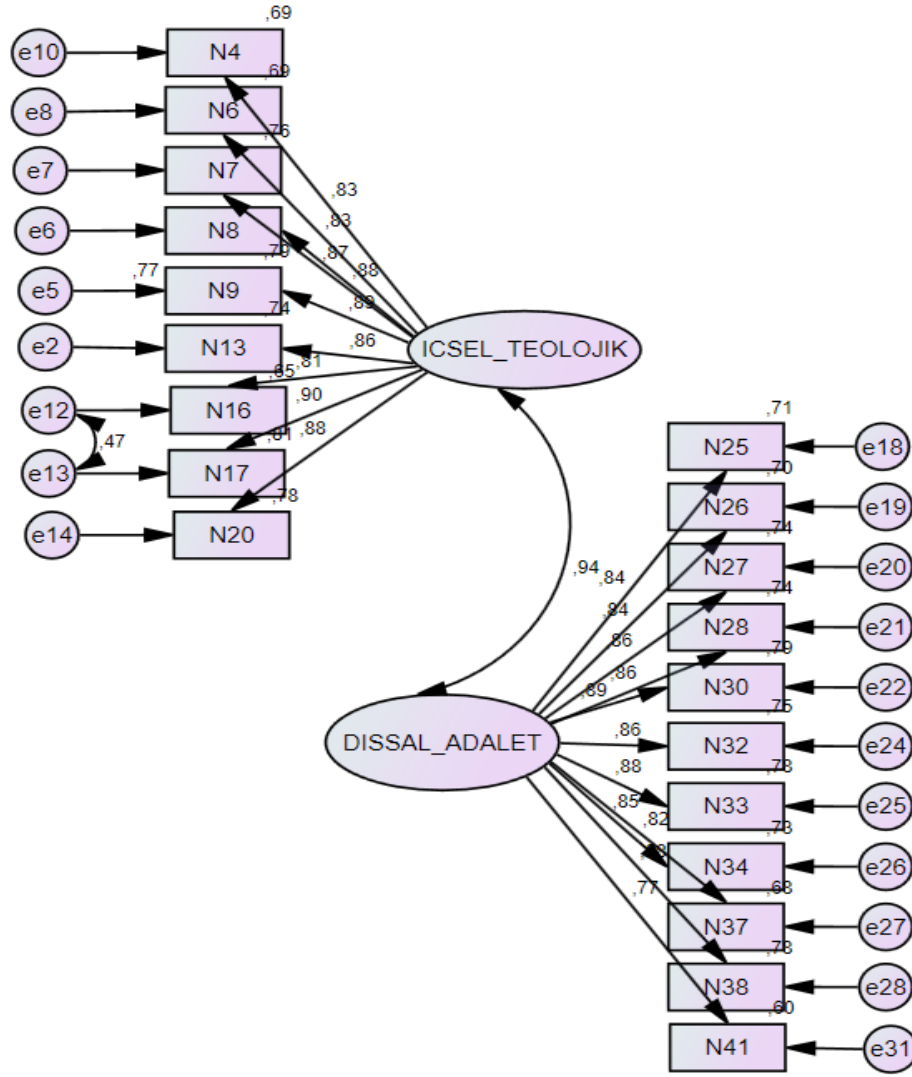
İstatistiksel olarak kanıtlanan bu güçlü psikometrik yapı, Şekil 2'de yer alan yol diyagramı ile görsel olarak da modellenmiştir. Diyagram incelendiğinde, gözlenen değişkenlerin ilgili gizil yapılarına (İçsel ve Dışsal) istatistiksel olarak anlamlı ($p < .001$) ve güçlü yollarla bağlandığı; faktörler arasındaki ilişkinin ise teorik beklentilerle uyumlu bir bütünlük sergilediği görülmektedir.

⁴⁸ Claes Fornell - David F. Larcker, "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error", *Journal of Marketing Research* 18/1 (1981), 45.

⁴⁹ Hair vd., *Multivariate Data Analysis*, 118.

⁵⁰ Fornell - Larcker, "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error", 46.

Şekil 2: Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği DFA Yol Diyagramı ve Standartlaştırılmış Katsayılar



Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen yol diyagramı (Şekil 2) incelendiğinde ölçeğin teorik olarak öngörülen iki faktörlü yapısının verilerle yüksek düzeyde uyum sağladığı görsel olarak da teyit edilmektedir. Diyagramda gizil değişkenler (İçsel Teolojik ve Dışsal Adalet) ile gözlenen değişkenler arasındaki yol katsayılarının tamamının istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < .001$) ve literatürde kabul gören eşik değerlerin üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Faktörler arasındaki korelasyon değeri incelendiğinde; İçsel Teolojik alt boyutu ile Dışsal Adalet alt boyutu arasında .94 düzeyinde pozitif ve yüksek seviyede anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durum, söz konusu iki boyutun birbirini tamamlayan ve 'Negatif Dinî Başa Çıkma' üst yapısı altında güçlü bir teorik bütünlük sergileyen yapılar olduğunu kanıtlamaktadır.

Ayrıca her bir maddeye ait hata terimlerinin pozitif değerlerde olduğu gözlenmiş, analiz sürecinde model uyumunu iyileştirmek amacıyla modifikasyon indeksleri doğrultusunda sadece e12 ve e13 hata terimleri arasında bir kovaryans ilişkisi tanımlanarak modelin yapısal kararlılığı desteklenmiştir.

2.3. Asıl Uygulama Güvenirlik ve Madde Analizi

Asıl uygulama grubundan (N=291) elde edilen veriler üzerinden ölçeğin güvenirliliği ve madde ayırt ediciliği yeniden hesaplanmıştır.

Tablo 6: Ölçek ve Alt Boyutlarına İlişkin Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayıları

Boyut / Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alpha (α)	Ort. (\bar{X})	S.S.	Çarpıklık	Basıklık
Toplam Ölçek	20	.976	34.68	15.82	1.096	.771
İçsel Teolojik	9	.957	15.12	7.25	1.251	1.182
Dışsal Adalet	11	.961	19.56	9.00	.947	.256

Ölçeğin güvenirlilik düzeyini belirlemek amacıyla, Cronbach (1951) tarafından geliştirilen ve test maddeleri arasındaki iç tutarlılığı (homojenliği) ölçen Alpha katsayısı yaklaşımı temel alınmıştır.⁵¹ Analiz sonuçları incelendiğinde (bkz. Tablo 6); Ölçek Toplamı için $\alpha = .976$, alt boyutlardan İçsel Teolojik için $\alpha = .957$ ve Dışsal Adalet için $\alpha = .961$ katsayıları elde edilmiştir. Bu değerlerin tamamı, Nunnally ve Bernstein'in belirlediği .70 eşik değerini aşmakla kalmayıp, George ve Mallery'nin sınıflandırmasına göre 'Mükemmel' düzeyde bir güvenirlilik yapısını kanıtlamaktadır.⁵²

Veri setinin dağılım özellikleri incelendiğinde; ölçek alt boyutlarına ait Çarpıklık ve Basıklık katsayılarının tamamının, George ve Mallery tarafından önerilen ve sosyal bilimler için kabul edilebilir sınırlar olan -2 ile +2 aralığında yer aldığı tespit edilmiştir.⁵³ Özellikle Basıklık değerlerinin .256 ile 1.182 aralığında seyretmesi ve bu referans aralığını ihlal etmemesi; verilerin tek değişkenli normallik varsayımını karşıladığını ve parametrik analizler için uygun bir dağılım sergilediğini göstermektedir.

Ölçeğin güvenirlilik analizleri kapsamında madde-toplam korelasyonları ve madde silindiğinde Cronbach Alpha değerleri incelenmiştir.

Tablo 7: Ölçek Maddelerine İlişkin Madde-Toplam Korelasyonları ve Cronbach Alpha Değerleri

Madde	Ölçek Ortalaması (Madde Silindiğinde)	Ölçek Varyansı (Madde Silindiğinde)	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu (r)	Madde Silindiğinde Cronbach Alpha (α)
N4	32.96	226.55	.775	.976
N6	33.03	227.70	.776	.976
N7	33.01	226.49	.810	.975
N8	33.01	225.46	.821	.975
N9	32.97	226.04	.851	.975
N13	33.03	225.84	.821	.975
N16	32.94	227.17	.774	.976
N17	33.00	225.93	.861	.975
N20	33.08	226.89	.841	.975
N25	32.83	224.90	.807	.975
N26	32.82	224.79	.800	.975
N27	32.86	224.82	.821	.975
N28	32.78	223.45	.810	.975
N30	32.91	225.44	.855	.975
N32	32.95	227.20	.826	.975
N33	32.94	224.45	.846	.975
N34	32.93	227.04	.800	.975
N37	33.05	227.45	.790	.975

⁵¹ Lee J. Cronbach, "Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests", *Psychometrika* 16/3 (1951), 299.

⁵² Nunnally & Bernstein, *Psychometric Theory*, 245; Darren George - Paul Mallery, *IBM SPSS Statistics 25 Step by Step: A Simple Guide and Reference* (New York: Routledge, 2021), 244.

⁵³ George - Mallery, *IBM SPSS Statistics 27 Step by Step*, 99.

N38	32.97	226.30	.842	.975
N41	32.92	227.85	.728	.976

Ölçekte yer alan maddelerin yapısal geçerliğini ve ayırt edicilik düzeylerini test etmek amacıyla madde-toplam korelasyonları incelenmiştir. Tablo 7'deki analiz sonuçları değerlendirildiğinde tüm maddelere ait düzeltilmiş madde-toplam korelasyon katsayılarının .728 (N41) ile .861 (N17) arasında değiştiği görülmektedir.

Field ve DeVellis tarafından belirtilen .30'luk alt sınırın oldukça üzerinde olan bu değerler, ölçekteki maddelerin ölçülen özelliği temsil etme gücünün ve ayırt ediciliğinin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır.⁵⁴ Ayrıca 'Madde Silindiğinde Cronbach Alpha' değerleri incelendiğinde herhangi bir maddenin ölçekten çıkarılmasının genel güvenilirlik katsayısında ($\alpha = .976$) bir artış sağlamadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda 20 maddenin ölçek yapısına olumlu katkı sunduğu görülmüş ve hiçbir madde analiz dışı bırakılmamıştır.

Tablo 8: Faktörler Arası Korelasyon Katsayıları

	Toplam	İçsel	Dışsal
Toplam	1		
İçsel	.967**	1	
Dışsal	.979**	.894**	1

Note: N=291. * $p < .05$, ** $p < .01$.

Ölçeğin yapı geçerliğini sınamak ve alt boyutların toplam puanla olan ilişkisini belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon analizi uygulanmıştır. Tablo 8'deki bulgular incelendiğinde; ölçek toplam puanı ile alt boyutlar (İçsel ve Dışsal) arasında ve alt boyutların kendi aralarında pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir ($r > .89$, $p < .01$). Özellikle toplam puanın, 'İçsel' alt boyutu ile $r = .967$ ve 'Dışsal' alt boyutu ile $r = .979$ düzeyinde çok güçlü bir korelasyon göstermesi, alt boyutların ölçeğin genel yapısını güçlü bir şekilde temsil ettiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca alt boyutlar arasındaki yüksek ilişki ($r = .894$), ölçeğin teorik bütünlüğünün sağlandığını göstermektedir.

Boyutlar arası korelasyon katsayısının ($r = .894$) Tabachnick ve Fidell tarafından çoklu bağlantı sorunu için kritik üst sınır olarak kabul edilen .90 eşik değerini aşmadığı tespit edilmiştir.⁵⁵ Korelasyonun bu sınıra yakın ancak sınırın altında olması alt boyutların birbirleriyle ilişkili olmakla birlikte (teorik beklentiye uygun olarak), istatistiksel açıdan hala farklılaşan yapılar olduğunu göstermektedir.

2.4. Ölçüt Bağıntılı Geçerlik

Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeğinin (NDBÇ) ölçüt bağıntılı geçerliğini test etmek amacıyla benzer teorik zemine sahip Manevi Monachopsis Ölçeği (MMÖ) kullanılmıştır.⁵⁶ Modern bireyin inanç dünyasında hissettiği aidyetsizliği ve ontolojik güvensizliği ölçmeyi hedefleyen bu araç, 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçek; bireyin yaratıcı ile yaşadığı kopukluğu ifade eden "İlahi Olan'dan Kopukluk" (7 madde), inanç sistemiyle yaşadığı bilişsel/duygusal uyumsuzluğu içeren "İnanç Sistemine Yabancılaşma" (6 madde) ve dinî topluluklar içindeki yalnızlığını ölçen "Dinî Sosyal Yabancılaşma" (5 madde) olmak üzere üç alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçeğin geliştirme çalışmasında, yapı geçerliğinin mükemmel uyum değerlerine (RMSEA=.068, CFI=.937) ve yüksek iç tutarlılık katsayısına (Cronbach Alpha = .93) sahip olduğu

⁵⁴ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: And Sex and Drugs and Rock "N" Roll*, 713; Robert F. DeVellis, *Scale development: Theory and applications* (Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 2017), 142.

⁵⁵ Tabachnick - Fidell, *Using multivariate statistics*, 5th ed, 90.

⁵⁶ Süheyb Okur, "Spiritual Monachopsis: Conceptualization, Scale Development, and Psychometric Analysis, *Spiritual Psychology and Counseling* (2026).

raporlanmıştır. Ölçekten alınan puanların artması, bireyin manevi monachopsis düzeyinin yükseldiğine işaret etmektedir.

Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği ile Manevi Monachopsis Ölçeğinin toplam ve alt boyut puanları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 9: Negatif Dinî Başa Çıkma ile Manevi Monachopsis Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	NDBÇ		
	Toplam	Dışsal/Adalet	İçsel/Teolojik
MMÖ Toplam Puan	.633**	.608**	.632**
1. Dinî Sosyal Yabancılaşma	.449**	.432**	.446**
2. İnanç Sistemine Yabancılaşma	.466**	.464**	.445**
3. İlahi Olan'dan Kopukluk	.715**	.670**	.734**

Not. $N = 291$. * $p < .05$, ** $p < .01$. NDBÇ: Geliştirilen Ölçek, MMÖ: Ölçüt Ölçeği

Geliştirilen Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeğinin ölçüt bağıntılı geçerliğini test etmek amacıyla literatürde 'manevi yersizlik' ve 'yabancılaşma' kavramlarını ölçen Manevi Monachopsis Ölçeği referans alınmıştır. İki ölçek arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

Analiz bulgularına göre Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeğinin toplam puanı ile ölçüt ölçek toplam puanı arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = .633$, $p < .01$). Bu bulgu, NDBÇ ölçeğinin hedeflediği negatif manevi süreçleri ve çatışma durumlarını geçerli bir şekilde ölçtüğünü göstermektedir.

Ölçeğin yapısal tutarlılığını destekleyen en önemli bulgu ise alt boyutlar arası ilişkilerde görülmektedir. Özellikle geliştirilen ölçeğin 'İçsel/Teolojik Çatışma' alt boyutu ile Manevi Monachopsis'in 'İlahi Olan'dan Kopukluk' alt boyutu arasında oldukça güçlü bir korelasyon ($r = .734^{**}$) tespit edilmiştir. Bu yüksek ilişki, NDBÇ'nin 'İçsel/Teolojik' boyutunun bireyin Tanrı ile yaşadığı dikey boyutlu gerilimleri tespit etmede teorik beklentilerle tam bir uyum içinde çalıştığını kanıtlamaktadır.

Ayrıca, NDBÇ'nin 'Dışsal/Adalet' boyutu ile MMÖ'nün 'İlahi Olan'dan Kopukluk' boyutu arasında güçlü düzeyde pozitif bir ilişki ($r = .670$; $p < .001$) tespit edilmiştir. Elde edilen bu yüksek ilişki katsayısı, ölçeğin benzer yapıları ölçen kanıtlanmış araçlarla tutarlı çalıştığını göstermektedir. Bununla birlikte korelasyon oranının Tabachnick ve Fidell tarafından 'tekillik/binişiklik' için kritik sınır kabul edilen .90 değerinin altında kalması geliştirilen ölçeğin ölçüt ölçekten kavramsal olarak ayrıştığını ve özgün bir yapıyı temsil ettiğini kanıtlamaktadır.⁵⁷

3. Tartışma

Bu çalışma, modern bireyin manevi dünyasında yaşadığı gerilimleri, teolojik çatışmaları ve başa çıkma süreçlerindeki negatif yönelimleri derinlemesine ölçebilen "Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği"ni geliştirmek ve psikometrik özelliklerini incelemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırma bulguları, ölçeğin "İçsel/Teolojik Çatışma" ve "Dışsal/Adalet Sorgulaması" olmak üzere iki faktörlü, geçerli ve güvenilir bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, ölçeğin psikometrik açıdan güçlü bir yapıya sahip olduğunu göstermekle birlikte bu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran asıl husus, ölçme aracının odaklandığı fenomenolojik derinliktir. Din psikolojisi literatürü incelendiğinde dini başa çıkma kavramının ölçülmesinde genellikle iki temel yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.

Birinci ve dünyada en yaygın kabul gören yaklaşım, başa çıkma sürecini "Olumlu" ve "Olumsuz" olmak üzere iki temel örüntü üzerinden ele alan dikotomik (ikili) modeldir. Bu modelin temellerini atan

⁵⁷ Tabachnick - Fidell, *Using multivariate statistics, 5th ed*, 90.

Pargament, Smith, Koenig ve Perez, dinî başa çıkmayı bireyin kutsalla güvenli ve destekleyici bir bağ kurduğu "olumlu" örüntüler ile manevi gerilimler ve çatışmalar yaşadığı "olumsuz" örüntüler olarak sınıflandırmıştır.⁵⁸ Türkiye literatüründe bu kavramsal çerçeveyi ilk kez kapsamlı bir şekilde ele alan Ekşi, dinî başa çıkmanın ruh sağlığı üzerindeki belirleyici rolüne dikkat çekmiştir.⁵⁹ İlerleyen süreçte Pargament, Feuille ve Burdzy tarafından geliştirilen *Brief RCOPE* ile standartlaşan bu yaklaşım,⁶⁰ Ekşi ve Sayın tarafından Türkçeye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirliği (CFI=.95; α =.91) kanıtlanmış bir ölçüm aracı haline getirilmiştir.⁶¹ Güncel araştırmalarda ve yeni geliştirilen ölçeklerde temel alınan bu model bireyin stres karşısında 'sığınma' (olumlu) veya 'çatışma' (olumsuz) ekseninde verdiği tepkiyi tespit etmeye odaklanmaktadır.⁶²

Pargament'in sunduğu genel çerçevenin kapsayıcılığına rağmen alanyazında bu modellerin ağırlıklı olarak Judeo-Hristiyan örneklemeler üzerinde şekillendiği ve İslam'ın kendine özgü dinamiklerini tam olarak yansıtamadığı yönünde güçlü eleştiriler mevcuttur. İslam'ı sadece bilişsel bir inanç sistemi değil, davranışsal, duygusal ve ruhsal bileşenlere nüfuz eden bütüncül bir yaşam biçimi olarak tanımlayan Adam ve Ward, başa çıkma sürecini 'Bilişsel', 'Davranışsal' ve 'Sosyal' olmak üzere üç boyutta ele alan *Müslüman Dinî Başa Çıkma Ölçeği*ni geliştirmiştir.⁶³ Çalışmaları, özellikle ibadet ve ritüelleri içeren davranışsal başa çıkmanın, stresin yaşam doyumu üzerindeki yıkıcı etkisini tamponlayan kritik bir mekanizma olduğunu ortaya koymuştur. Bu modelin Türkiye örneklemesindeki geçerliliği ise Künüroğlu ve Sevi Tok tarafından test edilmiş, ölçeğin Pargament'in 'Olumlu Dinî Başa Çıkma' boyutuyla güçlü pozitif ilişki gösterirken, Müslümanlara özgü pratikleri daha ayırt edici şekilde ölçtüğü rapor edilmiştir.⁶⁴

Alanyazındaki bir diğer sınıflandırma eksenine ise Ekşi ve Güner çalışmalarında görülen "Tarz" odaklı ölçümlerdir. Bu perspektif, başa çıkma sürecini 'neyin' yapıldığından ziyade 'nasıl' yapıldığına odaklanarak bireyleri 'Kendini Yöneten', 'İşbirlikçi' veya 'Erteleyici' gibi işlevsel stiller üzerinden betimlemektedir.⁶⁵ günümüzde standart kabul edilen mevcut ölçüm araçları -özellikle Pargament ve arkadaşları tarafından temelleri atılan,⁶⁶ Pargament, Feuille ve Burdzy tarafından revize edilen⁶⁷ ve Ekşi ve Sayın tarafından Türkçeye uyarlanan⁶⁸ ölçekler- 'Olumsuz Dinî Başa Çıkma'nın varlığını tespit etmede yüksek başarı gösterse de metodolojik bir sınırlılık barındırmaktadır. Bu araçlar, negatif yönelimi genellikle tek ve genel bir skor altında toplamakta, negatifliğin kökenine dair spesifik bir ayırım sunmamaktadır. Bu metodolojik sınırlılık, güncel araştırmalarda çelişkili bulguların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Oysaki manevi başa çıkma süreçlerinde 'negatifliğin kökeni', algılanan stresin sadece şiddetini değil, niteliğini ve yönünü de belirleyen temel unsurdur. Bir araştırmacı için problemin kaynağının 'Dikey' (Tanrı tasavvuru) veya 'Yatay' (Kader/Sistem) düzlemde olması; yaşanan krizin 'bir inanç kaybı mı' yoksa 'sisteme yönelik bir öfke mi' olduğunu ayırt etmede ve dolayısıyla doğru tanılamada hayati bir role sahiptir. Örneğin, Fatima ve arkadaşlarının Pakistanlı mühendisler üzerinde yürüttüğü çalışmada, pozitif dinî başa çıkmanın ruh

⁵⁸ Kenneth I. Pargament vd., "Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors", *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/4 (1998), 711-712.

⁵⁹ Ekşi, *Başaçıkma, dini başaçıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*.

⁶⁰ Pargament vd., "The Brief RCOPE", 51-76.

⁶¹ Halil Ekşi - Mine Sayın, "The adaptation of Religious Coping Scale into Turkish language: A study of bilingual equivalence, validity and reliability.", 2016.

⁶² Kulakçı-Altıntaş - Ayaz-Alkaya, "Adaptation Difficulty and Religious Coping Styles for the Elderly in Turkey"; Abanoz, "Dinî Başa Çıkma".

⁶³ Zeenah Adam - Colleen Ward, "Stress, religious coping and wellbeing in acculturating Muslims", *Journal of Muslim Mental Health* 10/2 (2016), 3-26.

⁶⁴ Filiz Künüroğlu - Emine Sevinç Sevi Tok, "Müslümanlar İçin Dini Başetme Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 49 (2020), 110-124.

⁶⁵ Ekşi, *Başaçıkma, dini başaçıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*; Ayşe Güner, *Lise Öğrencilerinde Stres, Başaçıkma ve Dini Başaçıkma* (Sakarya Üniversitesi, masterThesis, 2006).

⁶⁶ Pargament vd., "Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors", 710-724.

⁶⁷ Pargament vd., "The Brief RCOPE", 51-76.

⁶⁸ Ekşi - Sayın, "The adaptation of Religious Coping Scale into Turkish language: A study of bilingual equivalence, validity and reliability."

sağlığını yordadığı ancak negatif dinî başa çıkmanın zihinsel iyi oluş üzerinde istatistiksel olarak anlamsız kaldığı raporlanmıştır. Negatif başa çıkmanın 'etkisiz' görünmesine yol açan bu durum, kullanılan ölçme araçlarının 'içsel' ve 'dışsal' çatışmaları ayırtmadan genel bir negatiflik puanı üretmesinden kaynaklanıyor olabilir.⁶⁹ Geliştirdiğimiz NDBÇ ise bu genel sınıflandırmanın ötesine geçerek, negatif başa çıkmanın homojen bir yapı olmadığını aksine çok katmanlı bir fenomen olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçek, bireyin yaşadığı manevi krizi iki özgün düzlemde ayırtmaktadır: 1- İçsel/Teolojik Çatışma: Bireyin doğrudan Tanrı tasavvuru ve inanç esaslarıyla ilgili yaşadığı, dikey boyutlu bir güven ve teslimiyet krizidir. 2- Dışsal/Adalet Sorgulaması: Bireyin dünyevi musibetler, kader ve sosyal adalet algısı üzerinden yaşadığı, yatay boyutlu isyan ve anlamlandırma sorunudur.

Bu 'Dışsal' boyutun önemi, Türkiye'de yaşanan deprem felaketi sonrası kadınlar üzerine yapılan güncel bir araştırmayla da desteklenmektedir. Gökbulut ve arkadaşları, depremzede kadınların negatif dinî başa çıkma düzeyleri arttıkça psikolojik sağlık düzeylerinin anlamlı şekilde düştüğünü ve olayı 'kader/ilahi takdir' olarak görmenin pozitif başa çıkmayı desteklediğini saptamıştır.⁷⁰ 'Dışsal/Adalet' boyutu, bireyin kader algısının ne zaman bir kabullenişten çıkıp (Gökbulut ve arkadaşlarının işaret ettiği koruyucu işlevin aksine) psikolojik direnci kıran bir sorgulamaya dönüştüğünü tespit etmede kritik bir işlev görecektir. Bu yapısal ayırım sayesinde NDBÇ, Pargament ve arkadaşları veya Abanoz tarafından geliştirilen ölçeklerin sunduğu 'Birey olumsuz başa çıkıyor' şeklindeki betimsel bulguyu bir adım ileri taşımaktadır. Ölçek, sadece durum tespiti yapmakla kalmayıp, 'Birey neden olumsuz başa çıkıyor? Çatışmanın kaynağı doğrudan Tanrı tasavvuru mu, yoksa sistem/kader algısı mı?' sorusuna yanıt verebilen tanılayıcı bir güce sahiptir. NDBÇ'nin bu ayırt edici geçerliliği, Manevi Monachopsis Ölçeği ile yürütülen korelasyon analizleriyle de kanıtlanmıştır. Çalışmanın en kritik bulgularından biri; NDBÇ'nin 'İçsel/Teolojik Çatışma' boyutu ile MMÖ'nün 'İlahi Olan'dan Kopukluk' boyutu arasında saptanan yüksek düzeyli ilişkidir ($r=.73$, $p<.001$). Bu istatistiksel veri, geliştirilen ölçeğin 'İçsel' boyutunun sadece negatif bir tutumu değil aynı zamanda bireyin Yaratıcı ile olan bağındaki ontolojik kırılmayı ve 'manevi evsizlik' hissini de hassasiyetle yakalayabildiğini göstermektedir. Diğer taraftan, 'Dışsal' boyutun MMÖ ile daha düşük düzeyde ilişki sergilemesi, bu boyutun doğrudan inanç kaybından ziyade sisteme ve kadere yönelik bir 'adalet sorgulaması' niteliği taşıdığını doğrulamaktadır.

Din psikolojisi literatüründeki güncel metodolojik tartışmalar, mevcut maneviyat ve dinî başa çıkma ölçeklerinin önemli bir kısmının 'ruh sağlığı göstergeleri' (huzur, yaşam amacı, anlam hissi vb.) ile kontamine (kirlenmiş) olduğuna dikkat çekmektedir. Koenig ve Carey bir ölçeğin maddelerinin, ölçmeyi hedeflediği bağımsız değişkenden (örneğin maneviyat) ziyade onun potansiyel sonuçlarını (örneğin psikolojik iyi oluş) içermesinin 'totolojik' (döngüsel) bulgulara yol açtığı uyarısında bulunmaktadır.⁷¹ Geliştirilen Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği, bu metodolojik riski minimize edecek şekilde yapılandırılmıştır. Ölçeğin 'İçsel/Teolojik' ve 'Dışsal/Adalet' boyutları, bireyin genel duygudurumunu veya depresif semptomlarını değil, doğrudan Tanrı tasavvuru, kader algısı ve teolojik sorgulamalarına ilişkin bilişsel ve inançsal süreçlerini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle NDBÇ, Koenig ve Carey'nin önerdiği 'ayrışık geçerliliği yüksek, kontamine olmamış ölçüm' kriterlerini karşılamakta, araştırmacılara ruh sağlığı değişkenleriyle (depresyon, anksiyete) yapılacak analizlerde yapay korelasyonlardan arınmış, net ve yorumlanabilir veriler sunma potansiyeli taşımaktadır.

Sonuç olarak NDBÇ literatürdeki mevcut tarz odaklı veya genel boyut odaklı ölçeklerden farklılaşarak, manevi çatışmanın doğasını ve yönünü analiz eden özgün bir ölçme aracı olarak literatüre kazandırılmıştır.

⁶⁹ Shameem Fatima vd., "Religious Coping Fosters Mental Health: Does Psychological Capital Enable Pakistani Engineers to Translate Religious Coping into Mental Wellbeing?", *Journal of Religion and Health* 64/3 (2025), 1909.

⁷⁰ Nilay Gökbulut vd., "Investigation of Religious Coping and Psychological Resilience Levels of Women Survivors of the Earthquake Living in a Temporary Shelter in a Turkish Sample", *Journal of Religion and Health* 64/5 (2025), 4219-4221.

⁷¹ Koenig - Carey, "Religion, Spirituality and Health Research", 3730-3731; Koenig - Carey, "Approaches for Analyzing the Relationship Between Spirituality and Health Using Measures Contaminated with Indicators of Mental and Social Health", 1278.

3.1. Sınırlılıklar

Araştırmanın sonuçları bazı sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. İlk olarak, çalışma verileri İlahiyat fakültesi öğrencileri örnekleminde elde edilmiştir. Dinî başa çıkma süreçlerinin yaş, yaşam tecrübesi ve karşılaşılan travmaların şiddetine göre değişebileceği göz önüne alındığında bulguların diğer yaş gruplarına genellenmesinde dikkatli olunmalıdır. İkinci olarak, araştırma kesitsel bir desene sahiptir. Manevi krizlerin dinamik ve değişken doğası gereği ölçeğin zaman içindeki kararlılığını test eden boylamsal çalışmalara ihtiyaç duyulabilir. Son olarak, veriler katılımcıların öz-bildirimine dayanmaktadır bu durum, negatif dinî duyguların ifade edilmesindeki sosyal beğenilirlik baskısından kısmen etkilenmiş olabilir. Tüm bu sınırlılıklara ek olarak, NDBÇ'nin ölçmeyi hedeflediği yapının 'cüz' i irade' ve 'külli irade' gibi spesifik teolojik kavramları barındırması, aracın hedef kitlesini ve genellenebilirliğini etkileyen önemli bir parametredir. Araştırma örnekleminin bu kavramlara akademik düzeyde aşına olan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden seçilmesi, maddelerin doğru anlaşılmasını ve aracın iç geçerliğini güvence altına almış olsa da ölçeğin genel popülasyona veya farklı eğitim arka planına sahip bireylere uyarlanmasında dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Nitekim literatürde Hill'in de işaret ettiği üzere, din psikolojisi ve maneviyat alanında geliştirilen ölçüm araçlarının yapısal geçerliği tek bir örneklemele nihayete ermemekte; aracın farklı demografik ve teolojik altyapıya sahip gruplarda test edilmesini gerektirmektedir.⁷² Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmalarda ölçeğin temel din eğitimi almayan gruplara da uygulanması ve olası madde yanlılığı analizlerinin yapılması, NDBÇ'nin kültürel ve teolojik geçerliğini daha geniş bir tabana yayacaktır.

3.2. Sonuç

Çalışma, din psikolojisi literatüründe genellikle genel bir başlık altında ele alınan "olumsuz dinî başa çıkma" kavramının alt dinamiklerini ayırıştırmak ve manevi çatışmanın doğasını derinlemesine ölçebilmek amacıyla "Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği"ni geliştirmek üzere yürütülmüştür.

Elde edilen psikometrik bulgular, NDBÇ'nin "İçsel/Teolojik Çatışma" ve "Dışsal/Adalet Sorgulaması" olmak üzere iki faktörlü, yüksek geçerlik ve güvenilirlik değerlerine sahip bir ölçme aracı olduğunu kanıtlamıştır. Çalışmanın en özgün sonucu negatif dinî başa çıkmanın homojen bir yapı olmadığını, bireylerin manevi krizlerini ya doğrudan Tanrı tasavvuru ve inanç esaslarına yönelik dikey bir güven krizi (İçsel) olarak ya da yaşanan olaylar ve kader algısına yönelik yatay bir adalet sorgulaması (Dışsal) olarak yaşadıklarını ortaya koymasıdır.

Ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerlik analizlerinde Manevi Monachopsis Ölçeği ile kurduğu güçlü ilişki NDBÇ'nin teorik derinliğini teyit etmiştir. Özellikle ölçeğin "İçsel/Teolojik Çatışma" boyutunun bireyin manevi yersizlik ve yabancılaşma hissiyle .734** düzeyinde yüksek bir korelasyon göstermesi, geliştirilen aracın sadece yüzeysel bir stresi değil, bireyin varoluşsal ve ontolojik güvensizlik düzeyini de tespit edebilen klinik bir hassasiyete sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak NDBÇ, literatürdeki mevcut genel boyutlu ölçeklerden farklılaşarak, araştırmacılara ve uygulayıcılara manevi sorunun "içeriğini" analiz etme imkânı sunan özgün bir araç olarak alana kazandırılmıştır.

Elde edilen bulgular ve sınırlılıklar doğrultusunda şu öneriler sunulabilir: Geliştirilen ölçeğin, depresyon, anksiyete, patolojik yas ve Tanrı algısı gibi değişkenlerle ilişkisini inceleyen Yapısal Eşitlik Modellemeleri kurulabilir. Ölçeğin ayırt edici gücünü test etmek amacıyla travmatik yaşam olaylarına maruz kalmış klinik örneklemeler üzerinde karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. "İçsel" ve "Dışsal" boyutların, manevi iyi oluş üzerindeki yordayıcı etkilerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenebilir. Ayrıca manevi danışmanlık süreçlerinde bir "ayırıcı tanı" aracı olarak kullanılabilir. Bu bağlamda danışanın yaşadığı manevi krizin "teolojik bir inanç problemi" mi yoksa "sisteme/kadere yönelik bir öfke" mi olduğunun tespit edilmesi, müdahale planının seyrini değiştirecektir. İçsel çatışma yaşayan danışanlarda

⁷² Mustafa Ulu, "Din Psikolojisi ve Maneviyat Alanlarında Ölçüm Güncel Durum ve Değerlendirme", *Bilimname* 1/2 (2015), 314.

"Tanrı tasavvuru ve bağlanma" odaklı bilişsel yeniden yapılandırma teknikleri; dışsal çatışma yaşayanlarda ise "yas süreci ve anlamlandırma" odaklı müdahaleler önceliklendirilebilir.

Beyanname

1. Finans/Teşvik: Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedirler. / The author declare that no funding/incentive was used in the study.

2. Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler. / The author declare that there is no conflict of interest in the study.

3. Etik Beyan: Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedirler. Araştırmanın uygulanması için gerekli izin, "Bayburt" Üniversitesi Etik Kurulu'nun 15.10.2025 tarihli ve 461 sayılı kararı ile verilmiştir. / The author declare that research and publication ethics have been followed in this article. The necessary permission for the implementation of the study was granted by the Ethics Committee of "Bayburt" University through the decision numbered 461 dated 15.10.2025.

EK-1: Negatif Dinî Başa Çıkma Ölçeği (NDBÇ) Formu

Madd e No	Madde Kodu	Madde İfadesi	Alt Boyut
1	N4	İnanmadığım Allah'ın sıfatları (adaleti, merhameti) ile yaşadığım bu acı gerçeklik arasında bir çelişki hissediyorum.	İçsel/Teolojik
2	N6	"Her şerde bir hayır vardır" sözü, yaşadığım zorluklar karşısında bana anlamsız ve boş geliyor.	İçsel/Teolojik
3	N7	Allah'ın "Vedûd" (çok seven) olduğu söyleniyor ama dünyadaki acılara baktığımda bu sevginin kanıtını görmekte güçlük çekiyorum.	İçsel/Teolojik
4	N8	Allah'ın evreni yönetme biçiminde bir adalet veya rahmet göremediğim anlar oluyor.	İçsel/Teolojik
5	N9	Masumların çektiği acıların varlığı ile mükemmel ve adil bir Allah fikrini zihnimde birleştiremiyorum.	İçsel/Teolojik
6	N13	İnancımın temeli olan Kur'an-ı Kerim, şu anki krizimde bana yol göstermekte (veya beni teselli etmekte) yetersiz kalıyor.	İçsel/Teolojik
7	N16	İnancıma göre iyilerin mükafatlandırılması gerekirken, yaşadıklarım bu ilkeyle çelişiyor gibi duruyor.	İçsel/Teolojik
8	N17	Kur'an-ı Kerim'deki adalet ve yardım vaatlerinin kendi hayatımda bir karşılığı olmadığını düşünüyorum.	İçsel/Teolojik
9	N20	Yaşadığım zorluk, Kur'an-ı Kerim'i artık bir şifa kaynağı olarak değil, bir şüphe kaynağı olarak görmeme neden oluyor.	İçsel/Teolojik
10	N25	Eğer bu bir "imtihan" ise neden bu kadar ağır ve adil olmayan bir imtihana tabi tutulduğumu sorguluyorum.	Dışsal/Adalet
11	N26	Bu olaydaki "kendi iradem" (cüz'i irade) ile "Allah'ın takdiri" (külli irade) arasındaki sınırı çizemem beni yıpratıyor.	Dışsal/Adalet
12	N27	"Kader" inancı, yaşadığım acıyı kabullenmemi sağlamak yerine beni çaresiz bir kurban ("kader mahkumu") gibi hissettiriyor.	Dışsal/Adalet
13	N28	Başıma gelenler yüzünden kendimi mi, başkalarını mı, yoksa kaderi mi suçlamam gerektiğini bilemiyorum.	Dışsal/Adalet
14	N30	Bu olayın "ilahi bir planın" parçası olduğunu düşünmek, özgür irademden hiçe sayıldığı hissini veriyor.	Dışsal/Adalet
15	N32	"Kötü" veya "zalim" insanların bu dünyada başarılı ve mutlu olduğunu gördükçe ilahi adaletin varlığından şüphe duyuyorum.	Dışsal/Adalet
16	N33	"İlahi adaletin er ya da geç tecelli edeceğine" dair inancım, yaşadıklarımın sonradan ciddi şekilde sarsıldı.	Dışsal/Adalet
17	N34	Hak etmediğim halde bu acıyı çekiyor olmam, evrenin (veya düzenin) adil bir yer olmadığı fikrini zihnimde güçlendiriyor.	Dışsal/Adalet
18	N37	Zalimlerin cezasız kaldığını ve mazlumların acı çektiğini gördükçe "Adil" (El-Adl) olan Allah'a inanmak zorlaşıyor.	Dışsal/Adalet

19	N38	Dualarımın ve iyi niyetli çabalarımın karşılıksız kalması, "ilahi adalet sistemini" sorgulamama neden oluyor.	Dışsal/Adalet
20	N41	Eğer gerçekten adil bir ilahi sistem varsa neden benim payıma bu kadar çok acı düştüğünü (neden bunun beni bulduğunu) anlayamıyorum.	Dışsal/Adalet

Kaynakça

- Abanoz, Süleyman. "Dinî Başa Çıkma: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Eskiyeni* 48 (2023), 201-222. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1226612>
- Adam, Zeenah - Ward, Colleen. "Stress, Religious Coping and Wellbeing in Acculturating Muslims". *Journal of Muslim Mental Health* 10/2 (2016), 3-26. <https://doi.org/10.3998/jmmh.10381607.0010.201>
- Ano, Gene G. - Vasconcelles, Erin B. "Religious Coping and Psychological Adjustment to Stress: A Meta-Analysis". *Journal of Clinical Psychology* 61/4 (2005), 461-480. <https://doi.org/10.1002/jclp.20049>
- Ayre, Colin - Scally, Andrew J. "Critical Values for Lawshe's Content Validity Ratio: Revisiting the Original Methods of Calculation". *Measurement and Evaluation in Counseling and Development* 47/1 (2014), 79-86. <https://doi.org/10.1177/0748175613513808>
- Ayten, Ali - Karagöz, Sema. "Religiosity, Spirituality, Forgiveness, Religious Coping as Predictors of Life Satisfaction and Generalized Anxiety: A Quantitative Study on Turkish Muslim University Students". *Spiritual Psychology and Counseling* 6/1 (2021), 47-58. <https://doi.org/10.37898/spc.2021.6.1.130>
- Bentler, Peter M. "Comparative Fit Indexes in Structural Models". *Psychological Bulletin* 107/2 (1990), 238-246. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.2.238>
- Browne, Michael W. - Cudeck, Robert. "Alternative Ways of Assessing Model Fit". *Testing Structural Equation Models*. ed. Kenneth A. Bollen - J. Scott Long. 136-162. Newbury Park, CA: Sage, 1993.
- Byrne, Barbara M. *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2001.
- Cheng, Cecilia - Ying, Weijun. "A Meta-Analytic Review of the Associations between Dimensions of Religious Coping and Psychological Symptoms during the First Wave of the COVID-19 Pandemic". *Frontiers in Psychiatry* 14 (2023), 1097598. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1097598>
- Costello, Anna B. - Osborne, Jason. "Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most from Your Analysis". *Practical Assessment Research & Evaluation* 10/7 (2005), 1-9. <https://doi.org/10.7275/JYJ1-4868>
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.
- Cronbach, Lee J. "Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests". *Psychometrika* 16/3 (1951), 297-334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>
- Çalışkan, Mustafa - Gürses, İbrahim. "Nevrotik Bozukluk Tanılı Bireylerde Dinî Başa Çıkma Üzerine Bir Araştırma". *Amasya İlahiyat Dergisi* 21 (2023), 424-461. <https://doi.org/10.18498/amailad.1338465>
- DeVellis, Robert F. *Scale Development: Theory and Applications*. 4. Basım. Thousand Oaks, CA: Sage, 2016.
- Doll, William J. - Xia, Weidong - Torkzadeh, Gholamreza. "A Confirmatory Factor Analysis of the End-User Computing Satisfaction Instrument". *MIS Quarterly* 18/4 (1994), 453-461. <https://doi.org/10.2307/249524>
- Dursun, Asiye. "Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses on Religious Coping in Türkiye and Its Relationship with Psychological Variables". *Current Perspectives in Social Sciences* 28/2 (2024), 258-270. <https://doi.org/10.53487/atasobed.1416458>
- Ekşi, Halil. *Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Ekşi, Halil - Sayın, Mine. "The Adaptation of Religious Coping Scale into Turkish Language: A Study of Bilingual Equivalence, Validity and Reliability". *AGP Humanities and Social Sciences Conference*. Berlin: BAU International Berlin University, 2016.
- Ekşi, Halil vd. "Unveiling the Multifaceted Nature of Spirituality: Assessing the Dimensions of the Spirituality Inventory in the Turkish Context—A Preliminary Adaptation and Validity Reliability Study". *Journal of Religion and Health* 64/4 (2025), 3105-3127. <https://doi.org/10.1007/s10943-025-02313-7>

- Exline, Julie J. vd. "The Religious and Spiritual Struggles Scale: Development and Initial Validation". *Psychology of Religion and Spirituality* 6/3 (2014), 208-222. <https://doi.org/10.1037/a0036465>
- Fatima, Shameem vd. "'Religious Coping Fosters Mental Health': Does Psychological Capital Enable Pakistani Engineers to Translate Religious Coping into Mental Wellbeing?". *Journal of Religion and Health* 64 (2025), 1898-1915. <https://doi.org/10.1007/s10943-024-02075-8>
- Field, Andy. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. 4. Basım. London: Sage, 2013.
- Fornell, Claes - Larcker, David F. "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error". *Journal of Marketing Research* 18/1 (1981), 39-50. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- Frankl, Viktor E. *Man's Search for Meaning*. New York: Washington Square Press, 1988.
- George, Darren - Mallery, Paul. *IBM SPSS Statistics 25 Step by Step: A Simple Guide and Reference*. 5. Basım. New York: Routledge, 2021.
- Gökbulut, Nilay - Akça, Emine İ. - Derya, Yeşim A. "Investigation of Religious Coping and Psychological Resilience Levels of Women Survivors of the Earthquake Living in a Temporary Shelter in a Turkish Sample". *Journal of Religion and Health* 64 (2025), 4209-4227. <https://doi.org/10.1007/s10943-025-02445-w>
- Güner, Ayşe. *Lise Öğrencilerinde Stres, Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Hair, Joseph F. vd. *Multivariate Data Analysis*. 7. Basım. Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2010.
- Hinkin, Timothy R. "A Brief Tutorial on the Development of Measures for Use in Survey Questionnaires". *Organizational Research Methods* 1/1 (1998), 104-121. <https://doi.org/10.1177/109442819800100106>
- Hu, Li-tze - Bentler, Peter M. "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives". *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal* 6/1 (1999), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Karakaş, Ahmet Canan - Koç, Mustafa. "Stresle Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2014), 610-631. <https://doi.org/10.15869/itobiad.88954>
- Kline, Paul. *A Handbook of Test Construction: Introduction to Psychometric Design*. London: Routledge, 2015.
- Koenig, Harold G. - Carey, Lindsay B. "Religion, Spirituality and Health Research: Warning of Contaminated Scales". *Journal of Religion and Health* 63/5 (2024), 3729-3743. <https://doi.org/10.1007/s10943-024-02112-6>
- Koenig, Harold G. - Carey, Lindsay B. "Approaches for Analyzing the Relationship Between Spirituality and Health Using Measures Contaminated with Indicators of Mental and Social Health". *Journal of Religion and Health* 64/2 (2025), 1276-1286. <https://doi.org/10.1007/s10943-025-02249-y>
- Korkmaz, Sezai. "Olumlu ve Olumsuz Dinî Başa Çıkma, Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yalnızlık İlişkisi". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (2021), 237-271. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.883693>
- Kulakçı-Altıntaş, H. - Ayaz-Alkaya, S. "Adaptation Difficulty and Religious Coping Styles for the Elderly in Turkey". *Psychogeriatrics* 20/6 (2020), 865-870. <https://doi.org/10.1111/psyg.12606>
- Künüröğlü, Filiz - Sevi Tok, Emine S. "Müslümanlar İçin Dinî Başatme Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 49 (2020), 110-124.
- Lawshe, C. H. "A Quantitative Approach to Content Validity". *Personnel Psychology* 28/4 (1975), 563-575. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>
- Murat, Ayşe. "Tanrı'ya Sığınmak Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 335-341.
- Nunnally, Jum C. - Berntein, Ira H. *Psychometric Theory*. 2. Basım. New York: McGraw-Hill, 1994.
- Oktar, Saliha. "Travma ve Dindarlık İlişkinin Değerlendirilmesi". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2025), 158-183. <https://doi.org/10.21733/ibad.1677497>
- Okur, S. *Spiritual Monachopsis: Conceptualization, Scale Development, and Psychometric Analysis*. *Spiritual Psychology and Counseling* (2026).
- Özkan, Ayşe Nur - Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "Manevi Destek Modeli ESMADeM'in Tanrı Tasavvuru, Dinî Başa Çıkma ve Psikolojik Sağlık Göstergeleri Üzerindeki Etkisi". *Theosophia* 8 (2024), 45-70. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12571486>
- Pargament, Kenneth *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press, 1997.
- Pargament, Kenneth vd. "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors". *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/4 (1998), 710-724. <https://doi.org/10.2307/1388152>

- Pargament, Kenneth - Koenig, Harold G. - Perez, Lisa M. "The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE". *Journal of Clinical Psychology* 56/4 (2000), 519-543.
- Pargament, Kenneth - Feuille, Margaret - Burdzy, Donna. "The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping". *Religions* 2/1 (2011), 51-76. <https://doi.org/10.3390/rel2010051>
- Schermelleh-Engel, Karin - Moosbrugger, Helfried - Müller, Hans. "Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures". *Methods of Psychological Research Online* 8/2 (2003), 23-74.
- Shevlin, Mark E. - Miles, J. N. V. "Effects of Sample Size, Model Specification and Factor Loadings on the GFI in Confirmatory Factor Analysis". *Personality and Individual Differences* 25/1 (1998), 85-90. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00055-5](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00055-5)
- Slone, Michelle - Kaminer, Debbie - Durrheim, Kevin. "Adverse Political Events and Psychological Adjustment: Two Cross-Cultural Studies". *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 37/10 (1998), 1058-1069.
- Stauner, Nick - Exline, Julie J. - Grubbs, Joshua B. "Religious and Spiritual Struggles as Concerns for Health and Well-being". *Horizonte* 14/41 (2016), 48-75. <https://doi.org/10.5752/p.2175-5841.2016v14n41p48>
- Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. 5. Basım. Boston, MA: Allyn & Bacon, 2007.
- Ulu, Mustafa. "Din Psikolojisi ve Maneviyat Alanlarında Ölçüm Güncel Durum ve Değerlendirme". *Bilimname* 1/2 (2015), 311-338.
- Yapıcı, Asım - Koçak, Ali. "Türkiye'de ruh sağlığı, maneviyat ve dindarlık: Meta-analitik bir değerlendirme". *Din, Değerler ve Sağlık*. ed. Hayati Hökelekli. 65-115. İstanbul: dem, 1. Basım, 2017.
- Yeşilyurt, Selami - Çapraz, Cüneyt "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kullanılan Kapsam Geçerliği İçin Bir Yol Haritası". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20/1 (2018), 251-264. <https://doi.org/10.17556/erziefd.297741>